

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

BERETNING
TIL
FOLKETINGET

AFGIVET AF

DEN AF FOLKETINGET UNDER 8. JANUAR 1948 NEDSATTE
KOMMISSION I HENHOLD TIL GRUNDLOVENS § 45

IX

UNDERSØGELSER VEDRØRENDE POLITISK VIRKSOMHED
UNDER BESÆTTELSEN, DER SKØNNES AT INDEHOLDE
ANSLAG MOD FOLKESTYRET OG DEN HİDTİDIGE STATS-
RETLIGE PRAKSIS (JFR. KOMMISSORIETS 1STE LED)

(AFGIVET PAA GRUNDLAG AF FORELIGGENDE
DANSKE DOKUMENTER)

J. H. SCHULTZ A/S
UNIVERSITETS-BOGTRYKKERI
KØBENHAVN
1949

BERETNING
TIL
FOLKETINGET

AFGIVET AF

DEN AF FOLKETINGET UNDER 8. JANUAR 1948 NEDSATTE
KOMMISSION I HENHOLD TIL GRUNDLOVENS § 45

IX

UNDERSØGELSER VEDRØRENDE POLITISK VIRKSOMHED
UNDER BESÆTTELSEN, DER SKØNNES AT INDEHOLDE
ANSLAG MOD FOLKESTYRET OG DEN HİDTİDIGE STATS-
RETLIGE PRAKSIS (JFR. KOMMISSORIETS 1STE LED)

(AFGIVET PAA GRUNDLAG AF FORELIGGENDE
DANSKE DOKUMENTER)

J. H. SCHULTZ A/S
UNIVERSITETS-BOGTRYKKERI
KØBENHAVN
1949

INDHOLDSFORTEGNELSE

Folketingets beslutning om kommissionens nedsættelse	5
Forskrifter for kommissionen	6
Kommissionens medlemmer	8

Kommissionens beretning.

Indledende bemærkninger	9
I. Danmarkskredsen	10
II. Højgaardgruppen	25
III. Højesteretspræsident Troels G. Jørgensens henvendelse i september 1947 til kronprinsen og til kongen	47

ANVENDTE FORKORTELSER I DET FØLGENDE:

Bet. I, ber. II o. s. v., s. 00 betyder betænkning I afgivet af den parlamentariske kommission af 15. juni 1945, side 00, henholdsvis beretning II afgivet af den parlamentariske kommission af 19. december 1945 eller beretning IV afgivet af den parlamentariske kommission af 8. januar 1948, o. s. v., side 00.

Bet. I, ber. II o. s. v., A. nr. 00 betyder aktstykke til fornævnte, nr. 00.

Bet. I, ber. II o. s. v., st. 00 betyder det stenografiske referat til fornævnte, spalte 00.

A. nr. 00 betyder aktstykke til nærværende beretning, nr. 00.

A. 00 betyder aktstykkerne til nærværende beretning, side 00.

St. 00 betyder det stenografiske referat til nærværende beretning, spalte 00.

**Beslutning af Folketinget om Nedsættelse af en Kommission
i Henhold til Grundlovens § 45.**

Vedtaget af Folketinget den 8. Januar 1948.

Folketinget beslutter:

1. Der nedsættes i Henhold til Grundlovens § 45 en Kommission med den Opgave i Fortsættelse af Kommissionen af 19. December 1945:
*at undersøge samtlige Forhold, hvis Klarlæggelse Kommissionen anser for nødvendig til Bedømmelse af, hvorvidt der er Grundlag for at drage Ministre og andre særlig ansvarlige til Ansvar i Anledning af deres Embedsvirksomhed under den tyske Besættelse,
at foretage de Undersøgelser, som Kommissionen finder paakrævede, med Hensyn til politisk Virksomhed under Besættelsen; der skønnes at indeholde Anslag mod Folkestyret og den hidtidige statsretlige Praksis.*
Kommissionen skal endvidere, saafremt den maatte skønne, at de ved de under 15. Juni 1945 og 19. December 1945 nedsatte parlamentariske Kommissioner tilvejebragte Oplysninger vedrørende Forholdene ved Danmarks Besættelse den 9. April 1940 kan og bør suppleres paa væsentlige Punkter, have til Opgave
at foretage der derfor fornødne Undersøgelser.
Endelig skal det paahvile Kommissionen snarest
at afgive Beretning til Folketinget angaaende de foretagne Undersøgelser.
2. Medlemmernes Antal fastsættes til 24.
3. Over Møder, hvori mundtlige Oplysninger og Forklaringer afgives til Kommissionen, optages stenografisk Referat.
4. Selve Kommissionens Drøftelser og Afgivelsen af Oplysninger, Forklaringer og Redegørelse foregaar i lukkede Møder, men der vil til Oplysning for Offentligheden, naar Undersøgelsen af et Forhold er bragt til et saadant Punkt, at Kommissionen mener, at en Redegørelse derfor kan afgives, være at afgive saadan Redegørelse i den Form og paa den Maade, som Kommissionen skønner rigtig.
5. Tingets Formand bemyndiges til at iværksætte det fornødne til denne Beslutnings Udførelse.

**Forskrifter for den Kommission, der af Folketinget i Henhold til
Tingets Beslutning af 8. Januar 1948 er nedsat i Henhold til
Grundlovens § 45.**

Fastsat i Henhold til nævnte Beslutning af *Folketingets Formand*.
den 15. Januar 1948.

§ 1.

Kommissionen vælger umiddelbart efter sin Sammentræden en Formand og en Næstformand.

§ 2.

Kommissionen samles, udsættes og sluttes af sin Formand. Denne bestemmer ved hver enkelt Sammenkaldelse Samlingsstedet; for saa vidt dette er København, holdes Kommissionens Møder i Rigsdagens Lokaler.

§ 3.

Kommissionen er berettiget til at antage lønnet Medhjælp uden for sin Midte saavel som til at foretage de til dens Virksomhed fornødne Udgifter, herunder Rejseudgifter efter Regning til Medlemmerne, for saa vidt Kommissionen afholder Møder uden for København.

Under Iagttagelse af de i Tjenestemandsløvens § 814 indeholdte Regler vil der være at udbetale Kommissionens Medlemmer Diæter, dog saaledes, at der ikke ydes Diæter for Dage, paa hvilke Folketinget holder Møde.

§ 4.

Den, der ophører at være Medlem af Folketinget, ophører tillige at være Medlem af Kommissionen.

Naar en enkelt ophører at være Medlem, afgør Kommissionen under Hensyn til sine Arbejders Standpunkt og Tarv, om den skal vedblive at virke med kun 23 Medlemmer, eller om den skal gøre Indstilling til Folketinget om nyt Valg af et Medlem.

Skulle det ske, at flere ophører at være Medlemmer, skal Kommissionen gøre saadan Indstilling.

§ 5.

Om Udbyttet og Udfaldet af sine Undersøgelser vedtager og afgiver Kommissionen Beretning til Folketinget.

Beretning er vedtaget, naar ved den endelige Afstemning mindst 13 af Kommissionens Medlemmer har stemt for den.

Vedtages Beretning ikke med Enstemmighed, er de, der har stemt imod, berettigede til at faa en Fremstilling af deres afvigende Meninger optaget i et Tillæg til Kommissionens Beretning.

§ 6.

Over Møder, hvori mundtlige Oplysninger og Forklaringer afgives til Kommissionen, optages stenografisk Referat.

§ 7.

De til Afholdelse af Udgifter efter § 3 fornødne Pengemidler hæves af Kommissionens Formand hos Rigsdagens Kasserer efter Anvisning af Folketingets Formand. For deres Anvendelse aflægges Kommissionen Regnskab til Folketingets Formand.

§ 8.

De øvrige Regler for Kommissionens Virksomhed fastsættes af den selv.

Jul. Bomholt.

Eigil Olsen.

Kommissionens Medlemmer.

Tingets valg af medlemmerne fandt sted den 14. januar 1948*), og der valgtes følgende:

Skoleinspektør *Alfred Andreassen*,
 Landsretssagfører *Fr. Dalgaard*,
 Redaktør *Holger Eriksen*,
 Sekretær *Victor Gram*,
 Højskoleforstander *Poul Hansen (Grenaa)*,
 Forbundsformand *Peder Knudsen*,
 Maskinarbejder *Holger Larsen*,
 Togfører *M. Larsen*,
 Sekretær *Lindberg*,
 Maskinarbejder *Th. Poulsen*,
 Dommer *Holm*,
 Førstelærer *Arnth Jensen*,
 Sekretær *Harald Nielsen*,
 Landsretssagfører *Thisted Knudsen*,
 Gårdejer *Jørgen Gram*,
 Gårdejer *Niels Eriksen*,
 Forstander *Johs. Larsen*,
 Økonomiinspektør *Ladefoged*,
 Statsrevisor, cand. polit. *Aksel Møller*,
 Fængselspræst *Kristen Amby*,
 Lektor *Karl Olsen*,
 Landmand *Oluf Steen*,
 Overlæge *Viggo Starcke*.

..... **).

Efter *Fr. Dalgaards* udtræden af folketinget gjorde kommissionen i henhold til forskrifternes § 4 indstilling til tinget om valg af et nyt medlem, og tinget valgte herefter den 9. november 1948 fg. kontorchef *Hækkerup* til medlem.

Kommissionen konstituerede sig med *Aage G. Holm* som formand og *Fr. Dalgaard* som næstformand. Efter *Fr. Dalgaards* udtræden valgtes *Holger Eriksen* til næstformand.

Til kommissionens sekretær antoges chefen for rigsdagens bureau, *Eigil Olsen*, og som medarbejdere i sekretariatet fuldmægtig i rigsdagens bureau *Erik Jacobsen* og sekretær sammesteds *Ove Madsen*.

*) Den i henhold til folketingets beslutning af 19. december 1945 nedsatte kommission bestod af: førstelærer *Arnth Jensen*, gårdejer *J. Chr. Jensen-Broby*, gårdejer *Jørgen Gram*, dommer *Aage G. Holm* (formand), sekretær *Harald Nielsen*, gårdejer *Laust Nørskov*, fhv. minister, statsrevisor *A. M. Hansen*, landmand *Oluf Steen*, formand for radio-rådet *Jul. Bomholt*, fhv. minister, overretssagfører *J. Busch-Jensen*, forretningsfører *Chr. Christiansen*, landsretssagfører *Fr. Dalgaard*, fhv. minister *H. C. Hansen*, redaktør *Rasmus Hansen* (næstformand), redaktør *Frede Nielsen*, fængselspræst *Kristen Amby*, landsretssagfører *Poul Hjeremind*, ekspeditionsssekretær, cand. polit. *Aksel Møller*, kommandør *C. A. S. Westermann*, redaktør *Martin Nielsen*, fhv. minister, professor *Mogens Fog*, landsretssagfører *Robert Mikkelsen*, lektor *Paul. E. Holt* og overlæge *Viggo Starcke*.

***) Mandat nr. 23, der ville kunne besættes af Danmarks kommunistiske partis folketingsgruppe, står indtil videre åbent, jfr. folketingstidende 1947—48 sp. 1251.

Indledende bemærkninger.

Nærværende beretning indeholder redegørelse i henhold til den kommissionen ved kommissoriet pålagte opgave: »at foretage de undersøgelser, som kommissionen finder påkrævede med hensyn til politisk virksomhed under besættelsen, der skønnes at indeholde anslag mod folkestyret og den hidtidige statsretlige praksis«.

Idet kommissionen må betragte den række forhold, der i og for sig falder ind herunder, men som har fundet deres afgørelse ved domstolene, som hermed endelig afgjorte*) og som liggende udenfor kommissionens undersøgelsesområde, skal man af andre forhold, der herefter er optaget til undersøgelse af kommissionen, anføre følgende:

- I) Den såkaldte *Danmarkskreds*, der i forsommeren 1940 dannedes på et møde i Odense og som igen ophævedes i oktober s. å. Kommissionen har her foretaget sine undersøgelser på grundlag af en række politirapporter over personer, der havde med stiftelsen og ledelsen af kredsen at gøre, ligesom der er foretaget en række afhøringer, hvoraf stenografisk referat er optaget.
- II) Den såkaldte *Højgaardgruppe*, der den 14. november 1940 tilstillede kongen to skriftlige henvendelser, hvori henstilledes, at der foretoges en gennemgribende forandring af regeringen. Det grundlæggende materiale har her væsentlig været forskellige skriftlige redegørelser, indhentet fra underskriverne af de nævnte henvendelser til kongen, suppleret med mundtlige afhøringer, der ligeledes foreligger i stenografisk referat.
- III) En nærmere undersøgelse af de af daværende *højesteretspræsident Troels G. Jørgensen* foretagne henvendelser til henholdsvis kronprinsen og kongen i september 1943 om dannelsen af en dansk regering, efter at man fra politikernes side havde modsat sig, at der fra dansk side overfor tyskerne stilledes forslag om en sådan.

---

*) I bilagene (A. nr. 87) er optrykt udskrift af den Jørgen Sehested, A. C. Hartel, Knud Bach, Th. Juncker, F. M. Knuth, Vald. Thomsen, K. Mortensen, J. Foget, Reitzel-Nielsen, Jens Thomsen, S. M. Lund og E. Hardy Hansen den 12. juli 1947 ved Københavns byret overgåede straffedom, dog kun i sådanne uddrag, der omhandler bestræbelserne for ved tysk hjælp at hidføre regeringsændringer; for Reitzel-Nielsens vedkommende er tillige medtaget uddrag af dommens præmisser. (Ved senere landsretsdomme frifandtes flere af de ved byretten dømte, og der fandt for andres vedkommende nedsættelser af straffen sted).

Der er ikke i forbindelse med undersøgelsen af dette forhold af kommissionen foretaget mundtlige afhøringer, men man har her henholdt sig til indhentede skriftlige redegørelser og til nogle i den juridiske fagpresse fremkomne indlæg om sagen.

Kommissionen afgiver herefter om disse forhold nedenstående beretning:

I

Danmarkskredsen.

I forsommeren 1940 dannedes på møder i Odense den såkaldte Danmarkskreds. Kommissionen har gennem justitsministeriet modtaget en række politirapporter, optaget over en række personer, der måtte anses som havende med stiftelsen og ledelsen af kredsen at gøre, og ved en række mundtlige afhøringer har kommissionen suppleret det fra ministeriet modtagne materiale.

Danmarkskredsen blev, som det fremgår af nogle af kredsens ledere umiddelbart efter de stiftende møder udarbejdede redegørelser, stiftet på møder i Odense den 2. juni og den 6. juli 1940, efter at et indledende møde var afholdt i maj måned s. å. Senere opstod uenighed indenfor kredsen, og denne ophævedes i oktober s. å.

Indbydelserne til det indledende møde i maj 1940 udstedtes med underskrift af konsul N. J. Haustrup, Odense, men initiativet til mødets afholdelse var ikke taget af konsulen (st. 40), men af redaktør Johannes Sørensen og af frugtgrosserer Beck, begge tilhørende bevægelsen »Dansk Folkefællesskab«, og som ifølge Haustrup henvendte sig til ham*) med det formål at søge at samle en kreds af gode danske mænd, der ligesom mange andre var utilfredse med den måde, landet var blevet besat på, og som nu var bange for, at tyskerne skulle foretage sig yderligere for at tilrive sig regeringsmagten i landet. Man skulle derfor samles for at drøfte situationen. Efter nogen betænkningstid indvilgede konsul Haustrup heri og stillede sin ejendom »Skovløkke« ved Odense til rådighed for mødernes afholdelse (A. nr. 8). Haustrup havde ingen indflydelse på, hvem der skulle indbydes, men listen herover udarbejdedes af Johannes Sørensen (st. 44). Haustrup lagde kun navn til. Sammen med indbydelsen udsendtes en liste over en række betydelige personligheder, og det hed sig, at en del af disse havde givet tilsagn om deltagelse eller var stærkt interesserede, hvilket for nogle af de mest fremtrædende personers vedkommende dog senere viste sig at være forkert (herom oberstløjtnant Hoffmann, A. nr. 10. Listerne findes optrykt A. nr. 9 og nr. 5). Om hvilke af de på listerne opførte personer, der deltog i møderne, har kommissionen ved de mundtlige afhøringer søgt nærmere klaring, og der henvises til det herunder og i de optagne politirapporter oplyste, hvoraf det fremgår, at erindringerne herom hos de pågældende ofte er stærkt afvigende. (Haustrup, st. 69, 70, A. P. Møller, st. 277, Axel Hansen, st. 35—36,

*) Om Haustrups kendskab iøvrigt til Johannes Sørensen og »Dansk Folkefællesskab« A. nr. 8.

højskolelærer Ejerslev, A. nr. 28, ingeniør Johs. Hansen, st. 235, endvidere fhv. kreditforeningsdirktør Paul C. Rasmussen, A. nr. 14).

Aftenen før det første møde på »Skovløkke« (maj 1940) blev der på »Grand Hotel« i Odense afholdt et møde, der skulle tilrettelægge mødet næste dag (st. 47), og hvor Hastrup sammen med en halv snes mennesker var tilstede, bl. a. Johs. Sørensen, Beck, dr. med. Neve, oberstløjtnant Hoffmann, greve Ahlefeldt-Laurvig, Stensballegård (herom Hastrup, A. nr. 8 og Hoffmann, A. nr. 11). Hastrup gjorde på dette møde gældende, erklærer han, at i det tilfælde, tyskerne skulle tilrive sig magten, skulle en særlig kreds af indflydelsesrige mænd indenfor dansk erhvervsliv og iøvrigt folk fra alle brancher danne en grundkerne, der eventuelt i en kritisk situation skulle stå til rådighed for kongen (A. nr. 8).

Efter mødet gik en del af deltagerne ifølge Hastrup hjem til Johs. Sørensen, hvor det egentlige møde formentlig blev tilrettelagt (herom Hastrup, st. 48, og Hoffmann, A. nr. 11).

Ved det første møde på »Skovløkke«, hvor der deltog ca. 20 mennesker, blev der ifølge Hastrup (A. 35) ikke taget beslutning af nogen art udover, at man ville forsøge at samle en større kreds til et senere møde. Der blev ikke dannet nogen forening eller valgt nogen ledelse, men Hastrup i forbindelse med dr. med. Neve, redaktør Johs. Sørensen og forretningsfører Beck følte sig foranlediget til at tage initiativet til et sådant nyt møde.

Det første møde på „Skovløkke“ maj 1940.

Efter mødet udsendtes en redegørelse, jfr. A. nr. 9.

Det næste møde afholdtes på »Skovløkke« den 2. juni; heri deltog ca. 40 mennesker, og ifølge det herom foreliggende referat (A. nr. 9) var der repræsenteret landbrug, industri, handel, frie erhverv, skibsfart, højskole, socialt og folkeligt arbejde.

Mødet den 2. juni 1940.

Om hvad der foregik på mødet, meddeler referatet bl. a., at mødet resulterede i, at alle sagde ja til spørgsmålet om dagsordenens punkt 1: »Deltagerne erklærer sig villige til at gøre en indsats for Danmarks genrejsning«, og der herskede enighed om at søge kredsen udvidet på et nærmere angivet grundlag, ligesom der fastsattes et nyt møde — et landsplenarmøde — til den 6. juli.

Hvad angår de forhandlinger, der fandt sted på mødet den 2. juni, har kommissionen hos forskellige personer, der må anses for at have været ledende, søgt nærmere oplysninger, idet dette møde må anses for det betydningsfuldste af de møder, der afholdtes, når henses til en bedømmelse af kredsen, dens formål og virksomhed, og kommissionen har hos de enkelte deltagere søgt opklaret den nærmere begrundelse for disses motiver til at deltage heri.

Ifølge konsul *Hastrup* var det på dette møde, Danmarkskredsen blev dannet, idet man — som han udtaler til en politirapport (A. nr. 8) — enedes med tilslutning fra de fleste af de tilstedeværende om at danne denne kreds med det formål at skabe et permanent beredskab fra hele landet, som kunne stå til rådighed for kongen. Man var, ifølge Hastrup, bange for, at ligeså pludselig som besættelsen kom, ligeså pludselig ville vi stå overfor en Terboven eller en Quisling (st. 42). Man skulle derfor se at få forbindelse med 300—500 seriøse personer indenfor det offentlige, erhvervslivet, orga-

Forklaringer afgivet af en række mødedeltagere.

nisationer, politisk uafhængige personer, ikke politikere (st. 43). Iøvrigt var der på mødet almindelig diskussion, »alle luftede deres meninger i alle mulige retninger, både fornuftige og ufornuftige«, men der var så meget at bygge på, at man ville forsøge at få en større kreds samlet for at se, hvad der i en given situation kunne gøres (st. 49). Der var vel utilfredshed med, at Danmark var blevet besat, som det skete, at forsvaret var blevet forsømt, og at forsvarsviljen og nationalitetsfølelsen var blevet svækket, men der var ingen konspiration i retning af at vælte den bestående regering og erstatte den med en anden (st. 49 og 59) og noget sådant vedtoges ikke på mødet (modsat her skrivelse af 9. april 1947 fra Paul C. Rasmussen til kommissionen, A. nr. 30). Derimod vedtoges — gennem dr. Neve — at søge forbindelse med kongens kabinetssekretær og holde denne underrettet om kredsens arbejde (st. 57 og 59 og A. nr. 8).

En anden deltager i arbejdet med stiftelsen af Danmarkskredsen var gårdejer *Axel Hansen, Kogsbøllegård*. Axel Hansen var tilstede ved et af møderne på »Skovløkke«, men blev ikke valgt ind i forretningsudvalget (st. 13), hvilket dog ikke stemmer med den af Paul C. Rasmussen givne redegørelse (A. nr. 30). Drøftelserne gik ifølge Axel Hansen ud på at rejse en national stemning; man ville være med til at genrejse agtelsen for landet (st. 14—15). Baggrunden var nærmere den, at man havde opført sig meningsløst forud for den 9. april; der havde således foreligget forbud mod, at militæret foretog sig noget i Sønderjylland (st. 20—21), og en særlig anstødssten var det, at dr. Munch stadig var udenrigsminister (st. 19). Det var ikke tanken at gå til offentligheden, men at samle en del kendte folk og høre, om disse havde samme indstilling (st. 22). Man tog for så vidt sigte på en ændring af regeringen (st. 22), men Axel Hansen erindrer bestemt, at der ikke skulle være stillet forslag herom (st. 18). Han erindrer intet om henvendelsen til kabinetssekretæren (st. 18) eller om forslag til en landsomfattende propaganda (st. 17).

Om de bestræbelser, der i forsommeren 1940 af Frits Clausen-bevægelsen udfoldedes for med støtte af den tyske værnemagt at styrte den danske regering, bestræbelser, der dengang ansås for særdeles farlige, og om Axel Hansens samtidige aktion i form af en erklæring imod formanden for landbrugsrådet, Hauch, vedrørende forhandlingerne med Tyskland om landbrugspriserne, hvilken aktion medførte forskellige erklæringer og af dagbladet »Fædrelandet« benyttedes mod regeringen, herom A. nr. 38, redegørelse fra landbrugsrådet, bilagt forskellige numre af »Fædrelandet« samt Axel Hansens mundtlige forklaring af sin handlemåde, st. 28—31. (Haustrup om Axel Hansens angreb på landbrugsrådet og om Axel Hansens stilling til Danmarkskredsen, st. 53—55).

Dr. med. *Neve*, der fungerede som en slags formand, idet der ikke formelt blev valgt en sådan (st. 185), erklærer om formålet med Danmarkskredsen, at man var bange for, at den siddende regering skulle vise sig for venlig overfor tyskerne (st. 174), men medlemmerne af kredsen ønskede dog ikke at blive ministre. Stemningen indenfor kredsen var påvirket af begivenhederne den 9. april, hvortil kom de påtænkte planer om told- og møntunion med Tyskland. Kongen, rigsdagen og landet trængte derfor til al den støtte udefra, de kunne få, og rigsdagsmændene var rådvilde; men han øn-

skede, efter hvad han oplyser, egentlig ikke at have med det at gøre, idet han var syg; han mente dog, at der måske alligevel forelå noget, han kunne hjælpe med til. Derfor rejste han til København for først at spørge »rette vedkommende« og satte sig her i forbindelse med hoffet — han erkendte således at have søgt føling med kongens kabinetssekretær —, rigsdagsmænd og dagbladene og herefter troede han, at der forelå basis for et arbejde. Det hele var dog en henholdende virksomhed; det gjaldt om at se tiden an for at finde en moralsk støtte for en svag regering (st. 176 og 186—187), og efter et par måneder fik Neve den opfattelse, at regering og rigsdag nu havde begge fødder på jorden, og så ophævede han kredsen (st. 187). — Iøvrigt var det første møde, Neve deltog i, mødet den 2. juni (st. 177) efter en opringning fra Haustrup den 1. juni (st. 172).

Ingeniør *Johannes Hansen*, der foruden at være deltager i Danmarks-kredsen tillige var en af underskriverne på Højgaardkredsens henvendelse til kongen (jfr. det følgende afsnit), erkendte under afhøringen den 15. august overfor kommissionen at have deltaget i eet af Odensemøderne (st. 234), men erindrer ikke hvilket; han havde ikke deltaget i det forberedende møde på »Grand Hotel« (st. 243). Johannes Hansen sprang dog fra ca. 8 dage senere, da han ikke ville være med mere (st. 234); der var noget i atmosfæren, han ikke syntes om (st. 245). Vedrørende forhandlingerne på nævnte møde mener han at kunne erindre, at man forhandlede om at stifte en ny regering (st. 234 og 241). Mange var dengang bekymrede bl. a. over, at lederen, statsminister Stauning, svigtede (st. 244). Neves henvendelse til kabinetssekretæren kendte Johannes Hansen intet til (st. 242), og Johs. Hansen havde ikke modtaget nogle af de referater, der udarbejdedes efter møderne (st. 239).

Om en til det af Johannes Hansen udgivne tidsskrift »Vort Værn« i en periode knyttet medarbejder *Blankensteiner*, der sammen med en person *Wenck* i maj 1940 udgav en pjese »Sandheden om den 9. April«, hvilken pjese finansieredes af Frits Clausen, og om Johannes Hansens kendskab til, at de to nævnte personer i kraft af deres medarbejderskab ved »Vort Værn« havde fået knyttet en række forbindelser til officerskredse, herom Johannes Hansens forklaring st. 245—249. Om cand. mag. *Ejnar Vaabens* medarbejderskab ved »Vort Værn« og Johannes Hansens kendskab til Vaaben, st. 235—237, om artikler af Vaaben, der opfordrede til at tage hensyn til »det tredie rige«, st. 238. Om Vaabens »Nordensartikler«, st. 239. (Om Vaabens deltagelse i Danmarks-kredsens møder og hans rejser til Tyskland, jfr. nærmere det følgende).

Oberst *R. L. M. Mikkelsen*, Odenses kommandant, havde, efter hvad han oplyser, kun deltaget i 2 af møderne, og obersten blev uden sit vidende opført på listen over landsrepræsentantskabet (jfr. A. nr. 24). Det var dr. Neve, der havde inviteret obersten til møderne, idet han ved et tilfældigt møde på gaden havde sagt til obersten, at »der måtte gøres noget«, og at man var ved at danne en sammenslutning, hvor man gerne ville have obersten med. Obersten indvilgede, men trak sig hurtigt tilbage efter at have overværet to eller tre møder, idet han forstod det således, at en gren af kredsen havde tyske sympatier, ligesom han mente, det hele havde et diletantisk præg (jfr. nærmere det følgende om kredsens opløsning og A. nr. 24 og st. 265 ff).

Skibsreder *A. P. Møller* hævder kun at have været til stede ved eet af møderne i Odense (st. 275 og 276) og udtaler skriftligt herom på kommissionens forespørgsel følgende: Episoden var forlængst gledet ud af min bevidsthed, men jeg mindes, at jeg på et eller andet tidspunkt efter Danmarks besættelse på anmodning af konsul *Haustrup*, en mand, om hvem jeg aldrig har hørt noget ufordelagtigt, kom til stede til et møde i hans hjem i Odense (om *Haustrups* indbydelse til *A. P. Møller*, st. 277). Der var mødt en del mænd fra forskellige egne af landet, såvidt jeg mindes alle folk, som jeg ikke kendte med undtagelse af en enkelt, med hvem jeg var kommet i berøring under min deltagelse i arbejdet for Sønderjylland under og efter første verdenskrig. Hvem denne mand var, mindes jeg ikke (A. nr. 53). På det møde, hvori *A. P. Møller* deltog, mener *A. P. Møller* ikke, der skete andet, end at der førtes en meget vidtløftig og svævende diskussion (st. 276), og *A. P. Møller* hævder, at han bestemt ikke havde været med til at stifte noget som helst i Odense eller i det hele taget haft noget som helst med Danmarkskredsen at gøre (st. 276 og A. nr. 53). Af fhv. kreditforeningsdirektør *Paul C. Rasmussen* var den påstand blevet fremført, at der på Odense-mødet skulle være stillet forslag om at danne en regering udgået af Danmarkskredsen og indførelsen af et nyt politisk system (A. nr. 14). Hertil havde *A. P. Møller* — erklærer han (A. nr. 53) — intet kendskab, og *A. P. Møller* erklærer at turde sige, at noget sådant havde han sikkert ikke indladt sig på (st. 278), og han ville ganske bestemt ikke have fundet det rigtigt, at Danmark ændrede forfatning, medens tyskerne var i landet. Iøvrigt kunne man jo have mange meninger om, hvorvidt vort system var det sidste ord i retning af regering, personlig måtte han mene, at det med alle sine svagheder var ligeså godt som noget andet, man kunne have. Dette var, hvad *A. P. Møller* nu mente, og hvad han nu, da der var gået 7 år, måtte mene, han altid havde ment. Det var ikke systemerne, det kom an på, men hvorledes de udførtes (jfr. st. 279 og *A. P. Møllers* udtalelser vedrørende hans tale i Studenterforeningen den 7. februar 1942, st. 279—281 samt A. nr. 57).

Fhv. folketingsmand, gårdejer *Johs. C. C. Kyed* havde efter indbydelse af konsul *Haustrup*, som han havde kendt gennem mange år, deltaget i et af møderne i konsulens hjem. På mødet førtes ifølge *Kyed* forskellige diskussioner, men der var mangt og meget, man ikke var enig om, og *Kyed* forlod hurtigt mødet (st. 309). (Om *A. P. Møllers* deltagelse i mødet, *Kyed* st. 309 og st. 367).

En anden deltager i mødet i Odense var grev *H. Ahlefeldt-Laurvig*, *Stensballegård*, der til en politirapport (A. nr. 21) forklarer, at meningen var den, at man skulle samle en kreds af personligheder, der skulle tilbyde kongen sin hjælp, hvis der på grund af tyskernes fremfærd skulle opstå regeringskrise, idet man ville forsøge at undgå, at *Frits Clausen* og hans parti kom til magten, ligesom man ville forsøge at hindre, at andre yderliggående elementer skulle komme til, men han fastholder bestemt, at kredsen ikke havde politiske mål, idet han så ikke ville have haft med den at gøre, da han ikke var politisk interesseret. Grev *Ahlefeldt-Laurvig* havde ikke stået som indbyder til det første møde og var uden kendskab til, at han stod opført på landsrepræsentantskabet for Jylland. (Om hans finansielle støtte til *Vaabens* rejser til Tyskland, jfr. nedenfor s. 20).

Oberstløjtnant *Hoffmann* blev af forretningsfører Beck opfordret til at deltage i møderne i Odense og fik af denne i maj måned 1940 forelagt en liste over personer, der angaves allerede at have givet deres tilsagn, og på grund af disse navnes godhed indvilgede *Hoffmann* i at deltage. Han deltog her- efter i møderne (også i mødet på »Grand Hotel«). Om *Hoffmanns* nærmere syn på kredsen og dens virksomhed, som denne udviklede sig, henvises til den af ham afgivne »redegørelse for begivenhederne den 1. og 2. juni 1940 i anlednings af DKs stiftelse« (A. nr. 11) samt til det af ham den 2. oktober s. å. udstedte cirkulære til kredsens medlemmer, hvori han gør udførligt rede for sin udtræden af kredsen sammen med konsul *Haustrup*, grev *Sponneck* og ingeniør *Due-Petersen* (jfr. nærmere herom det nedenfor s. 23 bemærkede samt de stenografiske afhøringer, st. 297).

Af andre deltagere i Odensemøderne anføres redaktør, grosserer og medlem af bevægelsen »Dansk Folkefællesskab« *Johannes Sørensen*, der fungerede som sekretær for kredsen, og som efter det oplyste var en af initiativtagerne (jfr. politirapport, A. nr. 16, og *Johannes Sørensens* erklæring af 14. oktober 1940 (A. nr. 12), hvorom nærmere gøres rede i det følgende ved omtalen af begivenhederne, der førte til opløsningen af »Danmarks-kredsen«).

En anden fremtrædende person var direktør *Poul Beck*, der sammen med *Johannes Sørensen* først rettede henvendelse til *Haustrup* om dannelsen af »Danmarkskredsen«. *Beck* har til en politirapport udførligt gjort rede for begivenhederne omkring kredsen, om dennes dannelse, formål og grundene til dens opløsning (A. nr. 22).

Endvidere foreligger til politirapporter udtalelser af følgende, der ligeledes deltog i et eller flere af kredsens møder: fhv. skotøjsfabrikant *Alex Rasmussen* (A. nr. 23), direktør *T. A. N. Scherfig*, der tilhørte den jyske fløj og sammen med oberst *Hoffmann* og direktør *Due-Petersen* udsendte cirkulæret af 2. oktober 1940, hvilket var den direkte årsag til sprængningen af kredsen (A. nr. 25), godsejer *C. F. H. Collet*, *Katholm* (A. nr. 26), dyrlæge *J. C. B. Dreijer*, der bl. a. hævder ikke at have tilhørt inderkredsen. *Dreijer* havde omkring besættelsen været medlem af bestyrelsen i »Dansk Folkefællesskab«, som han erklærer ikke havde været tysk orienteret (A. nr. 27), endelig højskolelærer *M. P. Ejerslev*, der havde været medlem af *Ejnar Vaabens* parti »Dansk nationalsocialistisk parti«, og som senere meldte sig ind i »Dansk Folkefællesskab« (A. nr. 28).

Som det fremgår af de stenografiske referater, blev der i et af kommissionen den 17. juni 1947, kl. 15.30 afholdt møde på formandens foranledning afgivet en redegørelse af medlem af kommissionen, folketingsmand lektor *Paul Holt* i anledning af, at folketingsmanden var anført som havende forbindelse med Danmarkskredsen i den af fhv. kreditforeningsdirektør *Paul C. Rasmussen* afgivne redegørelse (A. nr. 30). (Cohn herom, st. 226, *Paul Holt*, st. 5, jfr. tillige *Haustrup*, st. 70, og *Neve*, st. 189). Kommissionen havde i en skrivelse af 11. juni tilskrevet folketingsmand *Paul Holt*, men havde på nævnte tidspunkt endnu ikke modtaget svar herpå. Af den i nævnte møde afgivne mundtlige redegørelse fremgår imidlertid, at folketingsmanden intet havde haft med Danmarkskredsen at gøre, men formente, at der mulig forelå en forveksling med broderen, docent *Jens Holt* (jfr. dennes skrivelse af 19. august 1947, A. nr. 35). Om hvorvidt folketingsmanden havde tiltrådt

Docent
Jens Holts
deltagelse i
mødet.

den af fhv. præsident Holger Andersen den 18. september 1940 udsendte skrivelse, henvises til det nedenfor om »Højgaardkredsen« bemærkede, samt Paul Holt, st. 5—10, og Holger Andersen, st. 75. Folketingsmand Paul Holt anmeldte efter mødet den 17. juni 1942 forfald til de møder, hvori spørgsmålet Danmarkskreds og Højgaardkreds behandlede, dog kun indtil for nævnte skrivelse fra Jens Holt forelå.

Cand. mag.
Ejnar Vaaben.

Som det fremgår dels af foreliggende politirapporter, dels af mundtlige udsagn af forskellige personer overfor kommissionen, deltog en person, cand. mag. *Ejnar Vaaben* i Odensemøderne, og han foretog senere rejser til Tyskland i den hensigt at søge føling med ledende tyske nazister, som han kendte fra tidligere tid. Som det fremgår af de forskellige afhøringer, har det været kommissionen magtpåliggende at søge nærmere udredning af Ejnar Vaabens tilknytning til Danmarkskredsen og dennes personer, herunder om, hvorvidt hans rejser foretoges på initiativ af kredsen, og om denne finansierede Vaabens rejser, ligesom man har søgt oplyst, om de af ham efter hjemkomsten udarbejdede rapporter om rejsens forløb blev forelagt kredsen eller medlemmer af denne.

De oplysninger, der herom foreligger, er ofte indbyrdes modstridende, og flere af de tilstedeværende på møderne mener ikke så forholdsvis lang tid efter mødernes afholdelse klart at kunne erindre Vaabens forbindelse med kredsen og det nærmere vedrørende hans rejser.

Vedrørende Ejnar Vaaben foreligger følgende oplysninger:

Ejnar Vaaben blev ved Københavns byrets dom af 5. februar 1947 idømt fængselsstraf af 5 år og fortabelse af rettigheder i 10 år (jfr. lovbekendtgørelse nr. 368 af 6. juli 1946 § 6, I) for forskellige overtrædelser af de midlertidige straffelovstillæg; han havde således været leder af Schalburgkorpsets afdeling for skoling og verdensanskuelse, ladet sig hverve til Waffen SS, udarbejdet et forslag til radioudsendelser efter anmodning af et medlem af det tyske gesandtskab og skrevet artikler mod jøderne i en artikel »Kulturbolschevisme«.

Iøvrigt var Vaabens data følgende (opgivet af ham selv til en politirapport, A. nr. 4): Nazist siden 1924; startede den 9. november 1930 »Dansk nationalsocialistisk parti«. Vaaben kom i føling med ledende *tyske* nationalsocialister (Hitler, Rosenberg, Darré og Günther). I det sønderjyske spørgsmål havde han samarbejdet med redaktør Christiansen, Flensborg Avis, forfatteren Thorkild Gravlund m. fl. I 1932 kom han i forbindelse med Frits Clausen, men kom i stærk modsætning til denne på grund af Clausens personalpolitik og stilling til det sønderjyske spørgsmål. Dette medførte et brud, og endnu inden Clausen blev fører for DNSAP, og efter opfordring fra flere danske nationalsocialister blev DNP igen oprettet med Vaaben som fører, men partiet blev på Vaabens foranledning ophævet igen. Ca. et år efter indtrådte Vaaben i »Dansk Folkefællesskab«. Fra sommeren 1939 var han medarbejder ved »Vort Værn«, fra 9. april 1940 faktisk redaktør af bladet.*) I slutningen af 1940 rekonstrueredes »Dansk Folkefællesskab« til »Dansk Enhedsparti«, men i løbet af 1942 måtte partiet indstille sit program, sin virksomhed, idet al dansk nationalsocialisme kom til »at leve i skyggen af Frits Clausen og hans tafelrunde«. I 1942 deltog Vaaben i dannelsen af »Den nationale Aktion«, men også dette forsøg faldt til jorden, idet der i

*) Jfr. nærmere herom Johannes Hansen s. 13.

Danmark efter Vaabens mening kun var plads for tyskvenlige, engelskvenlige og kommunister.

Ifølge det oplyste synes Ejnar Vaaben at have deltaget i de forskellige møder i Odense, bl. a. ved det forberedende møde på »Grand Hotel« og i mødet den næste dag på »Skovløkke« (A. nr. 5 og A. nr. 20). Som bilag er aftrykt indbydelsen til Ejnar Vaaben af 25. maj 1940 til mødet den 2. juni, underskrevet af konsul Haustrup (A. nr. 5) bilagt liste over de personer, der skulle have givet tilsagn om at møde. (Haustrup havde dog som foran anført intet nærmere kendskab til de indbudte, over hvem listen var lavet af Johs. Sørensen, og Haustrup erklærer, at han enten på det første eller på det andet møde i Odense første gang lagde mærke til Ejnar Vaaben, som han ikke kendte noget til eller havde hørt noget om på dette tidspunkt. Haustrup benægter dog ikke at have underskrevet indbydelsen, men givet er det — erklærer han — at havde han kendt det mindste til Vaaben og dennes tankegang, ville han ikke have underskrevet indbydelsen til denne, og Vaabens medlemsskab af kredsen var medvirkende til, at Haustrup udtrådte af denne (A. nr. 8 og st. 45, 53 og 62).

Indbydelse til Vaaben om at deltage i Odense-møderne.

Ifølge de af Vaaben til politirapporten afgivne forklaringer blev det som et centralt punkt på et af Odensemøderne drøftet, at der skulle afsendes en underhandler til Berlin for at søge forbindelse med betydende kredse. Man ville dermed opnå, at den tyske regering holdt sig passiv og derigennem billigede og anerkendte realisationen af Danmarkskredsens planer, der ifølge Vaaben var at faa fjernet regeringen og erstattet denne med mænd, udgået af kredsen. Vaaben blev — erklærer han — udset til at være denne udsending, idet man regnede med, at han havde gode forbindelser i tyske regeringskredse (jfr. A. nr. 5). Ifølge Vaaben var det Danmarkskredsen, der havde bud efter ham og ikke omvendt, og han hævder, at man ved det konstituerende møde og nogle efterfølgende møder blev enig om at sende ham til Tyskland.

Drøftelserne på Odensemøderne om Ejnar Vaabens rejser til Tyskland.

Fhv. kreditforeningsdirektør Paul C. Rasmussen, der dog formentlig har disse oplysninger fra Vaaben, oplyser herom i en til kommissionen uden dennes foranledning fremsendt redegørelse, at efter at forslaget om en sådan udsending var vedtaget — ligesom de øvrige forslag så godt som enstemmigt — opfordrede forsamlingen indtrængende Ejnar Vaaben til at påtage sig den nævnte mission, men de nærmere detaljer blev dog »af forsigtighedshensyn overdraget til ledelsen af »Danmarkskredsen« (A. nr. 30).

At det på Odensemøderne skulle være vedtaget at sende Vaaben til Tyskland, benægtes imidlertid af de øvrige mødedeltagere, forsåvidt angår dem, der mener at kunne erindre noget herom. På følgende spørgsmål fra kommissionen: Har De godkendt eller er De blevet underrettet om, at cand. mag. Ejnar Vaaben har ført samtaler i 1940 med ledende tyskere, bl. a. Rudolf Hess, om dannelsen af en ny dansk regering, som den tyske regering ville godkende? svarede således en af mødedeltagerne, skibsreder A. P. Møller følgende: Absolut nej, og jeg tilbageviser bestemt den insinuation, der ligger i, at sådanne spørgsmål stilles mig. (A. nr. 53).

Direktør Beck erklærer ligeledes, at der ikke på nogen af Danmarkskredsens møder blev vedtaget noget sådant (A. nr. 22), og Haustrup blev,

erklærer han derom, meget forbavset, da han formentlig efter det andet Odensemøde — mødet den 2. juni — af Johannes Sørensen fik at vide, at Vaaben havde været i Tyskland (A. nr. 8). Ifølge Beck var det Johannes Sørensen, der først havde henledt opmærksomheden på Ejnar Vaaben, og Beck erindrer, at han forinden indkaldelserne til møde i maj 1940 drøftede Ejnar Vaaben med Johs. Sørensen, og han mente dengang, at det ville være af stor vigtighed, at en person som Vaaben, der vel var nationalsocialist, men som havde taget kraftigt til orde mod Tysklands besættelse af landet og mod Frits Clausens maskepi med besættelsesmagten, med de gode tyske forbindelser, han havde, kunne klarlægge sagen for tyskerne og få informationer om, hvorledes disse så på de politiske forhold i landet. (A. nr. 22).

Kort efter mødet i maj blev der — ifølge Beck — afholdt et udvalgs-møde hos dr. Neve, og det var på dette møde, Ejnar Vaaben kom med forslaget om, at han skulle rejse til Tyskland. Som opponenter skal Hastrup, Nykvist*) og Neve her have taget ordet, idet de ikke ønskede, at »Danmarkskredsen« stod bag disse rejser. Redaktør Johs. Sørensen, Beck og grev Ahlefeldt-Laurvig var imidlertid stemt for rejsen, hvis formål skulle være, at Vaaben orienterede sig hos sine tidligere bekendtskaber blandt de ledende indenfor det tyske rige, om hvorledes disse så på den politiske udvikling i Danmark efter besættelsen og hvorledes de eventuelt ville se på, at en kreds af upolitiske erhvervsdrivende i Danmark stillede sig til rådighed ved dannelsen af et forretningsministerium, uden at Vaaben dog på nogen måde skulle henlede opmærksomheden på »Danmarkskredsen«s beståen og arbejde i det hele taget (herom Beck, A. nr. 22). Stemrende hermed grev Ahlefeldt, der finansierede Vaaben med 500 kr. til rejsen (senere trak grev Ahlefeldt-Laurvig sig dog ud af kredsen, idet han anså det hele for »nonsens«, A. nr. 21). Vaaben rejste herefter — ifølge Beck — af egen drift, og uden at »Danmarkskredsen« som sådan stod bag ham, til Tyskland, men Beck forklarer, at han lod Vaaben forstå, at han for sin part personligt anså det for ønskeligt, at Vaaben under sine samtaler skulle se at få oplyst, hvorledes tyske politikere så på den daværende politiske situation. Om denne beslutning, at lade Vaaben rejse til Tyskland, forklarer Neve, at han ikke turde sige, om Vaaben blev *opfordret* til at rejse til Tyskland, men det var ifølge Neve muligt, at Vaaben selv havde omtalt, at han kendte en del personligheder, og så var det sikkert blevet sagt til ham, at det var udmærket. Neve ville dog ikke mene, at Vaaben var sendt til Tyskland specielt med det formål at tale med de nævnte »personligheder« om »Danmarkskredsen« (herom Neve til politirapporten, A. nr. 15). Dengang havde Neve tillid til Vaaben, gennem hvem man forsøgte at pumpe tyskerne (st. 174); det var først senere, at han fik antipati mod ham og satte ham i »isskab« (herom Neve, st. 178 og 176). Iøvrigt hævder dr. Neve ikke at kunne erindre, hvornår Vaaben i det hele taget var rejst, og hvor mange rejser han havde foretaget samt resultatet heraf (A. nr. 15), hvilke bemærkninger af Vaaben stemples som »grov usandhed og skyldes trangen til at lægge afstand mellem sig selv og en efter juniloven sigtet og dømt person« (Vaaben selv), jfr. A. nr. 20.

Om beslutningen om at lade Vaaben foretage rejserne til Tyskland erklærer Johannes Sørensen, at det siden mødet i maj ved småmøder havde

*) Fabrikant Nykvist, Odense, dræbt af tyskerne i 1944.

været drøftet, om det kunne have sin fordel at sende en mand til Tyskland, og han havde erfaret, at på et forretningsudvalgsmøde i Århus var det bestemt at sende en mand til Tyskland; på et senere møde i Odense blev da forelagt forslag om at sende Vaaben til Tyskland, men det blev afslået, og hans rejse havde derefter ikke været drøftet indenfor kompetente kredse. Det var Johannes Sørensen's opfattelse, at Vaaben personlig ønskede at foretage en sådan rejse, dels af eventyrlyst, dels for at komme ud af sine dårlige hjemlige økonomiske forhold, og såvidt Johannes Sørensen bekendt var der ingen andre end grev Ahlefeldt-Laurvig, der havde støttet Vaabens Tysklandsrejser økonomisk (A. nr. 16).

På møderne på »Skovløkke« såvel i maj som i juni deltog, efter hvad der fra flere sider foreligger oplyst, Vaaben i forhandlingerne (Beck herom A. 76 og 77), og at han her har omtalt sine Tysklandsrejser, og at der blev taget afstand fra ham, fremgår af udsagn fra forskellige deltagere i disse møder. Konsul Hastrup, der som foran anført først på mødet den 2. juni fik meddelelse om, at Vaaben havde været i Tyskland, oplyser, at Vaaben på dette møde udtalte sig på fantastisk og forblømt måde, nærmest nazistisk, og Hastrup gjorde på et senere forretningsudvalgsmøde gældende, at en sådan mand kunne man ikke optage i kredsen, hvilket tilrådes, men da Vaaben stadig kom til at stå som medlem, var dette medvirkende til, at Hastrup udtrådte (jfr. nærmere nedenfor og A. nr. 8 og st. 58).

Ifølge højskolelærer M. P. Ejerslev, der også deltog i Odensemøderne, var Vaaben her »særdeles ivrig for at foretage rejser til Berlin, men stemningen på mødet var i det store og hele den, at man mente, det var et noget tvivlsomt foretagende, dels var man betænkelig, grundet på Vaabens politiske indstilling, dels var man bange for hans manglende evne til at foretage orienteringer i tyske kredse på en passende diskret måde« (A. nr. 28).

På mødet talte Vaaben i »vi-form«, og dette foranledigede skibsreder A. P. Møller til at spørge, hvem »vi« var, som havde indkaldt til mødet og udsendt E. Vaaben til Tyskland (herom Hastrup, st. 60). A. P. Møllers spørgsmål besvaredes — ifølge oberstløjtnant Hoffmann (A. nr. 11) — af flere, nemlig af Ejnar Vaaben og Beck, men i vidtsvævende vendinger og alle endende med at nævne grev Ahlefeldt-Laurvig og Hoffmann som »faddere«. Hoffmann havde protesteret mod dette misbrug af de to navne (»kidnapping«), jfr. iøvrigt nærmere det nævnte aktstykke om den indflydelse, personer fra »Dansk Folkefællesskab« ifølge Hoffmann søgte at udøve. Iøvrigt havde Hoffmann den opfattelse, at ingen i kredsen opfattede Vaabens rejser alvorligt (st. 305). Under den videre debat udtalte — ifølge Johs. Sørensen (A. nr. 16) — A. P. Møller, »at man ikke var tilfreds med den af tyskerne anførte grund, at besættelsen var nødvendig, da englænderne i modsat fald ville besætte Danmark«, og A. P. Møller udtalte ifølge Johs. Sørensen til Ejnar Vaaben, »at når han havde mange bekendte dernede, skulle han spørge dem, om der ikke fandtes en anden og mere forståelig grund til besættelsen.« Dette skulle dog ikke opfattes som en opfordring fra A. P. Møllers side til at lade Vaaben rejse til Tyskland, men måtte nærmere udlægges som en kritik af besættelsesmagten (A. nr. 16). — Om at A. P. Møller var den første, der tog ordet mod forskellige af de ting, der var ført frem, og

Vaabens deltagelse i forhandlingerne på Odensemødet om Vaabens Tysklandsrejser.

som han var uenig i, og at A. P. Møller kort efter forlod mødet, herom Kyed, st. 309 og st. 367. Om andre opponenter, herunder konsul Muus og om dennes reaktion overfor Vaaben, da denne bl. a. anvendte udtrykket »hædersmanden Göring«, herom oberst Mikkelsen (st. 268 og A. nr. 24), der iøvrigt mener, at Vaaben på mødet kun har slynget tanken ud om at rejse, så opponeres der, og så skete der ikke mere (st. 269). Om at oberst Mikkelsen og Lektor Holt (docent Jens Holt) (A. nr. 35) var opponenter, herom Vaaben, A. nr. 20.

Af andre udtalelser vedrørende forhandlingerne på de nævnte møder om Vaabens Tysklandsrejser henvises til udtalelser af dr. Neve, der erklærer, at det var muligt, at Vaabens udsendelse var drøftet på mødet den 2. juni, men han erindrer det ikke (st. 179). Johs. Hansen mener derimod at kunne huske, at Vaaben bragte sig selv i forslag (st. 240). Axel Hansen erindrer intet om Vaabens rejser (st. 25). At stemningen afgjort var imod Vaaben og hans indstilling, herom godsejer C. F. H. Collet (A. nr. 26), og at forslag om en udsending blev forkastet på mødet, herom dyrlæge J. C. B. Dreijer (A. nr. 27).

Finansieringen
af Vaabens
Tysklandsrejser.

Hvad finansieringen af Vaabens rejser angår, erklærer denne, at den første rejse finansieredes af senere medlemmer af »Danmarkskredsen«, den sidste af »Danmarkskredsen« og L. S.s erhvervsudvalg (A. nr. 5 og 20*), ligelydende Paul C. Rasmussen, A. nr. 14, samt overretssagfører Cohn, st. 223 og 228, jfr. endvidere A. nr. 29, skrivelse til landsretssagfører Hardy Andreassen (Sehested-sagen) og dennes svar, herimod Axel Hansen, der erklærer, at L. S.s erhvervsudvalg ikke var gået ind for noget sådant; hvorvidt L. S. (landbrugernes sammenslutning) havde ydet bidrag, havde Axel Hansen intet kendskab til (st. 24 og 25). At personer indenfor »Danmarkskredsen« havde hjulpet Vaaben, herom Neve, st. 178, jfr. tillige Mikkelsen, st. 269. At »Dansk Folkefællesskab« stod bag finansieringen, hævdes af oberst Hoffmann, st. 305. Hastrup ved ikke, hvem der har finansieret Vaaben, men kan tænke sig, at det har været fabrikant Alex Rasmussen, »Danmarkskredsen« havde i hvert fald ikke ydet tilskud (A. nr. 8). Fabrikant Alex Rasmussen erindrer imidlertid intet herom (A. nr. 23). At grev Ahlefeldt-Laurvig på et vist tidspunkt har ydet et beløb på 500 kr., herom A. nr. 21 (jfr. nr. 16).

Kommissionen har ved skrivelse af 18. juni 1947 gennem revisions- og forvaltingsinstituttet A/S, Odense, fremskaffet »Danmarkskredsen«s regnskaber (A. nr. 36), hvoraf ikke fremgår, at der af kredsen har været ydet bidrag til Einar Vaabens Tysklandsrejser.

Vaabens sam-
taler under
Tysklands-
rejserne.

Vaaben foretog to rejser til Tyskland, første gang som foran anført i maj måned. Han rettede her henvendelse til senator Hoff, Bremen, der tilhørte Hitlers inderkreds, og han fik ifølge sine udtalelser til politirapporten tilsagn om, at planen ville blive støttet i Berlin. Derefter tog han til Berlin, hvor han talte med Rudolf Hess, Regierungsrat Züchner (der dog ikke erindrer at have haft en sådan samtale med Vaaben, A. nr. 18 og 19) og med professor von Leers. De pågældende stillede sig — ifølge Vaaben — venligt

*) Jfr. endvidere Cohn, st. 228, hvorefter Vaaben ønskede at få en del af beløbet fra L.S.s erhvervsudvalg, fordi han ønskede at skabe splittelse mellem L.S. og DNSAP., hvilket ifølge Cohn måtte anses som »noget sludder«.

til tanken. Han ville endvidere have talt med Göring, Rosenberg, Darré og Himmler, som han alle kendte fra tidligere tid, men da de var fraværende fra Berlin, informerede han dem skriftligt om sin mission, A. nr. 5*).

Efter sin hjemkomst aflagde Vaaben i skriftlig form rapport til formanden (som Vaaben fastholder var Hastrup) og til sekretær Johs. Sørensen (A. nr. 5, Paul C. Rasmussen, A. nr. 14). Hastrup erkender at have hørt Johannes Sørensen engang læse nogle brudstykker op for ham af et brev fra Vaaben, hvilket formentlig kunne opfattes som en slags rapport (st. 62 og 64). Johannes Sørensen havde — erklærer han til politirapporten (A. nr. 16) — efter Vaabens tilbagekomst fra Tyskland en telefonisk samtale med ham, men Vaabens eneste udbytte af turen var ifølge Johs. Sørensen dette, at han herefter udelukkende saboterede »Danmarkskredsen«s arbejde og omtalte medlemmerne som plutokrater og jøder (A. nr. 16). Beck kender intet til Tysklandsrapporter fra Vaaben (A. nr. 22), Neve heller ikke (A. nr. 15); Cohn om muligheden af at de ledende indenfor Højgaardgruppen gennem medlemmer af »Danmarkskredsen« må have haft kendskab til Vaabens referater (st. 231).

Ifølge Vaaben udtalte lederne af »Danmarkskredsen« tilfredshed med Vaabens arbejde under hans Tysklandsbesøg, og i den følgende tid blev der afholdt forskellige møder, både større møder og møder for en begrænset kreds, i disse sidste deltog — ifølge Vaaben — normalt Hastrup, Neve, godsejer Lüttichau (Rohden), grev Ahlefeldt-Laurvig (Stensballegård), Axel Hansen, redaktør Johs. Sørensen og dr. Gudmund Schütte.

Det blev herefter bestemt, hævder Vaaben, at der skulle ske en ny henvendelse i Tyskland, hvor der skulle arbejdes efter den samme retningslinie, og Vaaben foretog da sin anden rejse til Tyskland, der fandt sted i august måned og kun gik til Berlin, hvor Vaaben talte med de tre, han tidligere havde søgt her, dog ikke med Hess, samt med Himmler, hvilken sidste dog ifølge Vaaben udtalte, at efter at den danske regering var blevet rekonstrueret og havde udsendt erklæringen af 8. juli 1940, ønskede man ikke nogen regeringsændring i Danmark, jfr. herom Paul C. Rasmussen, der bl. a. erklærer, at samtalen endte uden resultat og i disharmoni, A. nr. 14, samt Cohn, der oplyser, at Vaaben i Berlin blev introduceret af Sturmbannführer Jacobsen, og at Himmler »var grov mod Vaaben og nærmest smed ham ud« (st. 227).

Det var ifølge Vaaben konsul Hastrup og et flertal indenfor »Danmarkskredsen«, herunder dr. Neve, der var enige om at sende ham afsted påny, og han erklærer, at disse måtte anvende megen overtalelse for at få ham til at foretage denne Tysklandsrejse nr. 2 (A. nr. 20). Heroverfor erklærer Hastrup, at en sådan beslutning ikke var taget af ansvarlige folk indenfor »Danmarkskredsen«, og på spørgsmål om, hvorvidt det kunne tænkes, at nogle medlemmer af kredsen udenfor ledelsen havde arrangeret en sådan ny rejse, erklærer Hastrup, at han på et givet tidspunkt konstaterede, at dr. Neve, der fungerede som formand, »ikke var tilstrækkelig selvstændig, og at han, efter at Hastrup m. fl. havde stillet bestemte krav om, at

*) Vedrørende Ejnar Vaabens tidligere bekendtskab med Göring og Himmler, se A. nr. 6 (skrivelse fra Vaaben af 28. oktober 1937 til Himmler) og A. nr. 7 (skrivelse af 27. oktober 1942 til Göring samt svar af 4. november 1942).

man ikke ville vide noget som helst af Vaaben, alligevel havde haft forbindelse med ham« (herom og om denne omstændigheds medvirken til kredsens opløsning, Haustrup st. 65—67). Haustrup mener dog ikke, at Neve kan have godkendt Vaabens rejse. Johs. Sørensen erklærer som foran anført, at det efter Odensemøderne ikke var blevet drøftet indenfor kompetente kredse, ligesom Vaabens senere rejse ikke var sket på foranledning af eller med støtte af foreningen (A. nr. 16).

Odensemødet
den 6. Juli 1940.

Den formelle dannelse af »Danmarkskredsen« skete på et møde i Odense den 6. juli 1940, og der valgtes et landsrepræsentantskab og et midlertidigt forretningsudvalg. Sidstnævnte bestod af dr. med. Neve, konsul Haustrup, fabrikant Nykvist, forretningsfører Poul Beck og sekretær Johs. Sørensen. På mødet, der blev et landsplenarmøde, blev det ifølge den af sekretæren, Johs. Sørensen udarbejdede redegørelse klarlagt, »at det ikke er kredsens opgave at lave et nyt parti eller at lave en plan til en reorganisering af det politiske liv i Danmark, men udelukkende at tjene Danmark i den overgangstid, vi står midt i, og at »programmer« ikke er det væsentligste, men personligheder, som må have frie hænder til at handle fra fald til fald, således som de stadigt skiftende forhold kræver det.« (A. nr. 9).

I mødet deltog ifølge Hoffmann (A. nr. 10) de fleste af de i mødet den 2. juni deltagende personer (Haustrup erindrer dog ikke, om han deltog heri, A. nr. 8), samt en del personer udpegede som landsdelsrepræsentanter. Herefter syntes det, som om bevægelsen var kommet ind i fastere spor, og i den derefter kommende tid afholdtes der rundt om i landet hvervemøder, hvorved en del mennesker hvervedes for »Danmarkskredsen« og dens formål.

Haustrup havde desuden efter møderne på »Skovløkke« i løbet af sommeren deltaget i forretningsudvalgsmøder samt i et møde i Fredericia, hvor der ifølge Haustrup skulle have været en snes mennesker til stede, bl. a. Neve, Johs. Sørensen, godsejer Lüttichau og Axel Hansen (A. nr. 8 samt st. 33), og Neve havde desuden været til stede ved et møde i København, hvor han bl. a. skal have gjort rede for sin henvendelse til kongens kabinetssekretær, der på Neves initiativ var holdt à jour med »Danmarkskredsen«s arbejde og ifølge Vaaben også med dennes Tysklandsrejser (A. nr. 20).

Samarbejde
med andre
kredse (Høj-
gaardkredsen).

På flere af møderne blev det af hensyn til virkeliggørelsen af »Danmarkskredsen«s formål — beredskabet — gentagne gange fremholdt, at et nøje samarbejde burde etableres med andre ligesindede kredse i landet, og der nævntes her visse navne eller kredse, f. eks. den såkaldte Højgaardkreds og navne som Højgaard, A. P. Møller og andre (herom Hoffmann, A. nr. 10). Der blev da også ifølge Haustrup forsøgt en orientering om, hvad Højgaardkredsen ville, men nogen forhandling mellem de to grupper fandt aldrig sted (Haustrup, A. nr. 8, samme opfattelse har A. P. Møller, st. 282; Johs. Hansen erindrer intet herom, st. 262, og minister Høst, der tilhørte »Højgaardgruppen«s inderkreds, kendte slet ikke »Danmarkskredsen«s eksistens, st. 160, civilingeniør Højgaard heller ikke, st. 337). Derimod deltog flere af »Danmarkskredsen«s medlemmer i mødet i ingeniørhuset den 20. august 1940, således Haustrup, der også havde deltaget i et møde i civilingeniør Højgaards hjem (st. 50 og 51 og A. nr. 8). Man besluttede ifølge Haustrup for

at få føling med Højgaardkredsen og for at få at vide, hvad den ville, foruden Haustrup at sende dr. Neve, redaktør Johannes Sørensen, ingeniør Due-Petersen og formentlig godsejer Lüttichau (Rohden) til mødet i ingeniørhuset, men uagtet man havde besluttet at tage imod invitationen og sende de pågældende, holdt Johannes Sørensen og Neve møde med Ejnar Vaaben og lod sig holde tilbage fra at deltage i dette møde (st. 67), hvilket ifølge Hoffmann skyldtes, at Neve fulgte påvirkninger fra enkelte medlemmer af »Danmarkskredsen«, som tillige var medlemmer af »Dansk Folkefællesskab« (A. nr. 10).

Den herved skabte splittelse indenfor kredsen i en besindig del, som ifølge Haustrup kun ønskede at danne et beredskab af mænd, der skulle træde til i den situation, at regering og rigsdag måske blev sat til side, og en anden del, der opstillede politiske programmer og arbejdede på en ny regering (st. 69), og som angaves at holde til tysk eller nazistisk side, medførte senere kredsens ophævelse. Om de nærmere omstændigheder i forbindelse hermed og om dannelsen af en jysk gruppe*), hvortil Haustrup nærmest sluttede sig**), henvises til den udførlige redegørelse, udsendt den 2. oktober 1940 af oberstløjtnant Hoffmann, ingeniør Due-Petersen og direktør Scherfig (A. nr. 10), hvori gøres rede for disses syn på »Danmarkskredsen«, dens opståen, program og den række uoverensstemmelser, der medførte, at de nedlagde deres mandater og udtrådte.

„Danmarks-
kredsen“s
ophævelse.

Af denne redegørelse fremgår således, at dr. Neves »mærkelige stillingtagen« overfor ingeniørhusmødet i København, »der næsten havde karakteren af sabotage«, indenfor de jyske kredse fremkaldte stor uro, der medførte indkaldelse af et møde den 1. september, som bl. a. resulterede i, at man skulle arbejde videre med andre kredse, navnlig Højgaardkredsen, ligesom forretningsudvalget suppleredes med nogle jyske medlemmer, efter at Beck på opfordring havde nedlagt sit mandat. Da der var stærk utilfredshed med Neves formandsskab, og da Haustrup ikke ønskede at være formand, gav de nyindtrådte jyske medlemmer sig imidlertid tilfreds med, at Haustrup tilsagde, at han fra nu af ville tage initiativet, og at man betragtede forretningsudvalget som værende uden formand. På mødet fremsattes igen — hedder det — krav om Vaabens udtrædelse af »Danmarkskredsen«, og dr. Neve lovede påny at sørge for hans udtræden, hvilket imidlertid ikke skete. Som følge af en på mødet truffet beslutning om samarbejde bl. a. med Højgaardkredsen havde Haustrup, Lüttichau, Due-Petersen og Hoffmann i dagene 3.—4. september i København forhandlinger med fremtrædende personer fra Højgaardkredsen, således ingeniør Højgaard, ingeniør Kampmann, A. P. Møller m. fl. Uanset at det med al tydelighed på mødet den 1. september var fremgået, at flertallet af det her udvidede forretningsudvalg på det bestemteste modsatte sig, at dr. Neve førte forhandlinger på »Danmarkskredsen«s vegne om samarbejde med andre kredse, havde dr. Neve udenom forretningsudvalget den 23. september indkaldt til et møde i Fredericia den 25. s. m., hvor

Dr. Neve.

*) At det ikke var denne gruppe, som det var blevet hævdet, A. nr. 11, der havde ønsket Ejnar Vaaben sent til Tyskland, herom Hoffmann, st. 306.

**) Bl. a. ud fra den betragtning, at de mennesker, som Haustrup havde tænkt sig skulle tilslutte sig »Danmarkskredsen«, ikke blev tilknyttet denne, A. nr. 8.

der skulle tages stilling til en sammenslutning med andre kredse, med »Dansk Folkefællesskab«, »Den nationale Fagstat«, »Dansk Samvirke« samt med enkelte medlemmer af L. S. (landbrugernes sammenslutning) til en ny bevægelse, der skulle hedde: »Den nationale Enhedsbevægelse«. Herom kunne enighed imidlertid ikke opnås; afdelingerne i Viborg, Aarhus og Randers nægtede at tiltræde forslaget, medens afdelingerne i København, Odense og Grenaa, hvor »Dansk Folkefællesskab« formentlig var i flertal, ønskede en sådan sammenslutning. Dette affødte fornævnte cirkulære af 2. oktober 1940, hvorefter Hastrup, oberstløjtnant, grev Sponneck, ingeniør Due-Petersen og oberstløjtnant Hoffmann nedlagde deres mandater med den motivering, at det var umuligt at arbejde sammen med personer, der negligerede alle aftaler og al forretningsmæssig form, og da »Danmarkskredsen« derefter fuldstændig var prisgivet »Dansk Folkefællesskab«s ønsker. At det var kommet så vidt, måtte tilskrives dr. Neves svigtende evner som leder og »Dansk Folkefællesskab«s medlemmers uheldige indflydelse, især på Neve, hvis store interesse og indsats, såvel arbejdsmæssigt som økonomisk, var utvivlsom, men Neve havde svigtet på en række nærmere angivne punkter.

Om det skisma, der således opstod indenfor kredsen, og som medførte dens opløsning, foreligger en række udtalelser fra dr. Neve. Det forbavsede således Neve overordentlig, at der skulle være en kreds, der hældede til tyskerne (st. 177), og Neve havde ingen nærmere kendskab til »Dansk Folkefællesskab«; Neve havde ikke gjort forsøg på at nå til klarhed over, hvad »Dansk Folkefællesskab« virkede for, idet han ikke mente, det var politik, men »om ikke højskole, så nærmest noget rent personligt moralsk« (st. 182); man kaldte ifølge Neve gruppen omkring Johannes Sørensen den »naive« gruppe (st. 180). Overfor en udtalelse i Hoffmanns redegørelse (A. 53) om, at kun det faktum, at dr. Neve den 2. juni indvalgtes i forretningsudvalget, havde beroliget Hoffmann med hensyn til »Dansk Folkefællesskab«s indflydelse på »Danmarkskredsen«s fremtid, men at den senere udvikling »desværre havde vist, at dr. Neve ikke havde ydet det fornødne bolværk«, erklærer Neve dette for at være en forvrænget fremstilling; havde der været noget af den slags, havde han ikke været med, og Neve havde ikke været med til mødet i Johannes Sørensens hjem eller mødet på »Grand«, hvor dette havde været på tale (st. 184). Om den misfornøjelse, der fra Aarhuskredsens side lagdes for dagen, erklærer Neve, at det er muligt, at denne skyldes misfornøjelse med den »naive« gruppe, Johannes Sørensen; hvad det var, de var misfornøjet med, vidste han ikke, men det var antageligt rent agitatorisk, og Neve havde ikke indtrykket af, at Johannes Sørensen og hans gruppe hældede til tysk side, Johannes Sørensen var tværtimod antitysk, og det blev ham forbudt at skrive, men Vaaben havde narret Neve (st. 182). Aarhuskredsen gik ifølge Neve Højgaardkredsens ærinde, og Hastrup var Højgaardkredsens mand (st. 180 og 185). Den spænding, der opstod mellem Højgaardkredsen og dele af »Danmarkskredsen«, skyldtes ifølge Neve, at Højgaardkredsen ville have haft »Danmarkskredsen« med, »ville have et større forspand« (st. 185). »Højgaardkredsen, der lugtede af cement«, ville give »Danmarkskredsen« en dolk i ryggen (st. 175).

Hoffmanns cirkulære af 2. oktober 1940 blev i en »fortrolig rundskri-

velse til »Danmarkskredsen«s medlemmer« af 14. oktober imødegået af Johannes Sørensen (A. nr. 12), der heri erklærer, at »Danmarkskredsen« blev startet »af danske mænd, som indtil da havde helliget sig et nationalt arbejde indenfor »Dansk Folkefællesskab«, og sjælen i arbejdet på at samle kredsens medlemmer var i de fleste tilfælde mænd, der kom fra »Dansk Folkefællesskab«, hvor der arbejdedes efter fuldstændig de samme retningslinier, som »Danmarkskredsen« havde vedtaget«. Dette havde afstedkommet »visse komplekslignende sindstilstande hos visse matadorer, som — ganske uden grund — begyndte at fatte mistillid til de aktive kræfter og efterhånden åbent udtalte frygt for at blive slugt af dem«, og man startede derfor en mistænkeliggørelseskampagne mod disse, herunder mod dr. Neve og sekretariatet, hvilket Johannes Sørensen nærmere søger at klarlægge i sin redegørelse.

Herefter udsendte dr. Neve den 15. oktober en rundskrivelse, hvori han erklærede kredsen for ophævet (A. nr. 13 og st. 187).

II

Højgaardgruppen.

Den 14. november 1940 overrakte i en privataudiens minister Niels Høst kongen to skriftlige henvendelser. I den ene af disse henstillede en række navngivne personer, den senere såkaldte »Højgaardkreds«*) til kongen, at der foretoges en gennemgribende forandring af regeringen, og at der danedes et ministerium af — som det hed — »politisk uafhængige, frit stillede mænd«. En sådan regering skulle — hed det videre — dannes på fuldud forfatningsmæssigt grundlag, men den burde »stadig uden at overskride de ved grundloven givne grænser — gives så stor uafhængighed, så stor handlekraft som muligt.« Henvendelsen til kongen.

I fortsættelse af denne henvendelse, der var meget udførlig i sin begrundelse, overrakte kongen en anden, underskrevet af de samme personer og indeholdende en ligeledes udførlig begrundet henstilling til kongen om at overdrage ledelsen af den foreslåede nye regering til prins Axel som statsminister.

Underskriverne af de to henvendelser var: fhv. præsident, fhv. medlem af rigsdagen Holger Andersen, lektor, dr. phil. Vilh. la Cour, fabrikant Johannes Hansen, fhv. gesandt Niels Høst, direktør Percy Ipsen, civilingeniør P. Kampmann, skibsreder A. P. Møller, civilingeniør J. Saxild samt civilingeniør K. Højgaard, hvilken sidste var bortrejst ved underskrivelsen, men

*) Om denne benævnelse af den kreds af mænd, der her trådte sammen, men som aldrig havde været nogen fast defineret organisation, herom Højgaard, st. 316, jfr. tillige A. P. Møller, der på kommissionens spørgsmål om, på hvilken måde han kom med i »Højgaardkredsens« arbejde, erklærer, at dette spørgsmål efter hans mening er fejlagtig stillet. En »Højgaardkreds« havde, såvidt A. P. Møller bekendt, aldrig eksisteret, betegnelsen var en etikette, som partiprægede personer og organer til egne formål havde lanceret. »Det, der har foreligget« var — hævder A. P. Møller —, »at en lille kreds af danske borgere, hvoraf ingeniør Højgaard var en, fra tid til anden i en vis periode af besættelsen mødtes for at udveksle tanker om Danmarks sørgelige og forsmædelige skæbne« (st. 282 og A. nr. 53).

efter sin hjemkomst underskrev henvendelserne, som han erklærede i eet og alt at kunne slutte sig til (A. nr. 42).

De to henvendelser til kongen er optrykt som bilag, A. nr. 40 og 41.

Stau­nings tale i
folketin­get d. 15.
november 1940.

Dagen efter, den 15. november, holdt statsminister *Stauning* i folketin­get en tale, hvori han bl. a. udtalte: »der har i nogen tid været udspre­dt ryg­ter om dannelsen af en ny regering og dertil var der intet at sige, hvis man tænkte på en omdannelse efter lovlige linier. Man synes imidlertid ganske at se bort fra de tilstande, der både ved lov og praksis er fastlagt. Jeg benyt­ter derfor anledningen til at udtale, at hele regeringen står på parlamenta­risk grund. Rigsdagen kan ikke lukkes ude fra deltagelse i dannelsen af et ministerium, og der er ingen i den samlede regering — heller ikke landets konge —, som nærer noget ønske om at handle udenom rigsdagen. Der fin­des i øjeblikket en lovlig regering, og skal den ændres, må det ske på lov­mæssig måde, følgende dansk parlamentariske statsskik.« (A. nr. 39).*)

Nimandsud­valget.

Disse udtalelser af *Stauning* var i forvejen billiget af kongen, og sagen behandle­des i et møde den 26. november i rigsdagens samarbejdsudvalg**), der den 29. s. m. udsendte en erklæring herom, hvori det bl. a. hedder, at ud­valget, der repræsenterede de 5 samarbejdende partier (Danmarks retsfor­bund, det konservative folkeparti, det radikale venstre, socialdemokratiet og venstre, 1.530.000 stemmer af de ved sidste valg afgivne 1.700.000 stemmer) — efter at have hørt statsministerens redegørelse for hans konference med kongen om Højgaardkredsens henvendelse — havde anmodet statsministeren om at takke kongen, fordi kongen havde bifaldet, at statsministeren den 15. november måtte fremsætte de fornævnte udtalelser for rigsdagen. De fem partier erklærede i eet og alt at kunne slutte sig til denne regeringserklæ­ring og fjøede hertil følgende: »1) at denne da også er i nøjeste overensstem­melse med erklæringer, Hans Majestæt tidligere har afgivet eller givet til­slutning, 2) at vi er af den opfattelse, at forfatningens ånd og bogstav kræ­ver, at det af kongen udpegede ministerium skal kunne arbejde sammen med — det vil sige være i overensstemmelse med — folkets valgte repræsentanter, 3) at vi vil anse det for en stor ulykke for land og folk, om denne danske forfatningsmæssige linie blev brudt, såsom det vilde ske, dersom hensyn to­ges til føromtalt henvendelse, og endelig 4) at vi vilde anse det for skæb­nesvangert, om de vide og store kredse, vore partier repræsenterer, arbejder, bonde og borger, ikke fortsat var direkte repræsenteret i regeringen«. (A. nr. 44).

Efter denne erklærings udsendelse foretog »Højgaardkredsen« sig ikke mere (herom Percy Ibsen, st. 196 og 220, Holger Andersen, st. 117, Højgaard st. 358).

Hvad iøvrigt angår den nærmere oprindelse af »Højgaardkredsen«, for­målet med henvendelserne til kongen og de motiver, der var grundlæggende, er der af en række af underskriverne afgivet udførlige mundtlige redegørel­ser under de af kommissionen foretagne afhøringer, således foruden af

*) At man ikke indenfor »Højgaardkredsen« havde opfattet *Stau­nings* udtalelser som møntet på kredsens henvendelse til kongen, herom Høst, st. 129 og 365.

**) Om forhandlingerne på dette møde, ber. IV, A. s. 527—530. — Om *Stau­nings* notitser, der formenes at være benyttet i nimandsudvalget, A. nr. 43.

civilingeniør Højgaard (der tillige har overgivet kommissionen skriftlige udrudninger, A. nr. 45 og nr. 49) af fhv. præsident Holger Andersen, minister Niels Høst, direktør Percy Ipsen, ingeniør Johannes Hansen, gårdejer J. Kyed og skibsreder A. P. Møller, hvilken sidste tillige har besvaret skriftlige spørgsmål og til kommissionen fremsendt yderligere skriftligt materiale vedrørende sin stilling til kredsens henvendelser til kongen (A. nr. 53—56). Endelig foretoges en afhøring af fhv. minister Christmas Møller vedrørende hans forbindelse med »Højgaardkredsen«s personer.

På det herigennem modtagne materiale hviler nedenstående beretning.

Af det for kommissionen foreliggende, herunder navnlig de mundtlige afhøringer, fremgår, at flere af underskriverne tilhørte forskellige kredse, som det konservative folkepartis repræsentanter fra tid til anden havde haft samarbejde med, og i dagene umiddelbart efter den 9. april 1940 førtes der af Christmas Møller, partiets tidligere formand, som nu var blevet handelsminister, forskellige samtaler med civilingeniør Højgaard, skibsreder A. P. Møller og minister Høst, idet der indenfor partiet herskede stor uro, efter at tre af partiets medlemmer var gået ind i ministeriet Stauning*), mod hvilket ministerium — og navnlig mod udenrigsminister Munch — der på dette tidspunkt rettedes stærke beskyldninger, ligesom der gik forskellige rygter. (Om Christmas Møllers anvendelse i denne forbindelse af ordet »landsforræderi« og om der hermed sigtedes til nogen bestemt, Højgaard, st. 344).

Samtaler mellem Christmas Møller og medlemmer af den senere »Højgaardkreds«.

Den nærmere anledning til disse samtaler var et brev, minister Høst den 18. april 1940 (A. nr. 64) havde tilsendt Stauning, hvori han henstillede, at det ministerium, der bar ansvaret for den politik, der var ført, og for, at tyskernes angreb ikke var imødegået anderledes, end tilfældet havde været, burde fratræde. Dette brev havde Høst vist enkelte andre, således Christmas Møller, A. P. Møller, Højgaard og professor Ellinger — dog efter at det var afsendt —, og ifølge Høst (st. 124) »billigede de det alle«. (A. P. Møller herom, st. 283, Percy Ipsen, st. 204).

I anledning af denne bemærkning af Høst udtaler Christmas Møller, at hvis man huskede tilbage til den 9.—10. april 1940, måtte man forstå, at Situationen var den, at man til den ene side udfra en konservativ betragtning, som også han havde, »var imod, hvad der var sket, var imod, at der ikke var kæmpet — det var een ting —, men noget helt andet var, hvordan man, når kongen og statsministeren havde truffet den afgørelse, og det var sket, skulle handle«, st. 165, og Christmas Møller havde — erklærer han — på et møde, formentlig afholdt den 22. april, og for en meget snæver kreds på det konservative folkepartis hovedkontor, nærmere gjort rede for situationen og for den beslutning, han mente, der skulle tages (jfr. tillige Christmas Møllers redegørelse på et møde i den konservative fond, A. nr. 65), og Christmas Møller hævder, at alle hans samtaler med Højgaard, Høst og A. P. Møller og ved en ganske enkelt lejlighed tillige med Gunnar Larsen og prins Axel gik ud på at forklare, at man måtte have en politisk regering,

*) At Høst på et vist tidspunkt måtte anses for at have billiget dette, fremgår ifølge Christmas Møller af en skrivelse til ham fra Høst af 9. juli 1940, A. nr. 63.

bygget på de samarbejdende partier. Det ville være politisk vanvid at skifte Stauning ud (st. 167). Christmas Møller gjorde derfor alt for at sikre så megen ro som muligt, og Christmas Møllers deltagelse i disse møder med de personer, der senere blev hovedpersonerne i »Højgaardkredsen«, sigtede udelukkende til at få disse til at frafalde deres ønsker (st. 168 og 170). Iøvrigt var Christmas Møller — erklærer han — ophavsmanden til, at Stauning skulle afgive fornævnte erklæring i folketinget den 15. november 1940, hvilken erklæring fremkom som svar på »Højgaardkredsen«s henvendelse til kongen*), der ifølge Christmas Møller skyldtes »politisk uforstand«. Det, man senere kaldte »Højgaardkredsen«, havde Christmas Møller således aldrig haft forbindelse med, denne opstod på et senere tidspunkt (st. 170).

Ifølge minister Høst gik der en lige linie fra disse indledende møder til den senere »Højgaardkreds« (st. 124); dette dog at forstå således, at de samme mennesker — bortset fra Christmas Møller —, som senere dannede denne kreds, her begyndte at tale sammen, men nogen direkte sammenhæng var der ikke, den kom først senere, da der skabtes et særligt grundlag herfor (st. 140).

Civilingeniør
Højgaards
redegørelse.

Om »Højgaardkredsen«s oprindelse og formål erklærer Højgaard bl. a., at kredsen bestod af mænd, »som alle var besjælede af et brændende ønske om at gavne landet i en fortvivlet situation, og som med rette eller med urette følte, at de hver for sig havde et personligt ansvar i den henseende, at hvis de kunne medvirke til at gavne landet i den situation, så havde de pligt til at gøre det«. Gruppen havde aldrig haft et fast medlemstal eller en medlemsliste, heller ikke nogen fast ledelse eller politisk program, st. 316. Ifølge den af Højgaard til kommissionen foran omtalte overgivne redegørelse, der omhandler hans »deltagelse i den såkaldte »Højgaardkreds«s virksomhed i tidsrummet april—november 1940, herunder henvendelsen til kongen den 14. november 1940«, hvilken redegørelse Højgaard udtrykkelig gør opmærksom på står for hans egen regning og kun omfatter hans egen deltagelse i gruppens samtaler og virksomhed, var den nærmere anledning til dannelsen af kredsen en henvendelse fra direktør Percy Ipsen, der opsøgte Højgaard på dennes kontor, såvidt Højgaard erindrer i slutningen af april eller i begyndelsen af maj 1940. Percy Ipsen meddelte da, at han ligesom andre alvorlige og fædrelandssindede mænd så med stigende bekymring på den udvikling, som foregik under regeringen Stauning—Munch—Christmas Møllers ledelse; han havde talt med forskellige om forholdene, deriblandt med prins Axel, som havde foreslået ham at henvende sig til Højgaard, idet tanken var, at de i fællesskab skulle indbyde en kreds af ligesindede venner og bekendte til at drøfte, om der ikke skulle kunne gøres noget for at tilvejebringe en dansk regering, der på mere effektiv måde end den siddende kunne beskytte Danmarks ære og interesser i forholdet til Tyskland. »Vi rettede derfor« — fortsætter Højgaard sin redegørelse — »henvendelse til en del mænd i vor nærmeste omgangskreds — folk, til hvem vi nærrede fuld tillid og fortrolighed —, og en række sammenkomster fandt sted, formentlig en halv snes sammenkomster i månederne maj—august 1940.« Deltagerne i møderne var

*) At Christmas Møller forud i en privataudiens havde indhentet kongens samtykke til, at dette skete (st. 168).

foruden de ni underskrivere på henvendelsen til kongen en del fremstående mænd fra erhverv og andre områder i samfundet. I almindelighed undgik man direkte kontakt med politikere, som man anså for forud bundet til en bestemt partipolitisk opfattelse (st. 318 og A. nr. 45). Stemningen ved disse sammenkomster var ifølge Højgaard præget af tvivlrådighed og usikkerhed, og den baggrund, der dannede udgangspunktet for gruppens overvejelser og drøftelser, var begivenhederne den 9. april, idet det var en kreds af mænd, der formentlig havde følt sig særlig stærkt påvirket, mænd, som gennem mange år før udbrudet af den sidste verdenskrig »havde ment at være klar over, i hvilken retning udviklingen gik, og hvilken katastrofe det kunne ende med for vort land«.

Af de stenografiske referater fremgår, at en sag, som ifølge Højgaard havde gjort et meget stærkt indtryk på ham personlig, var, at den danske regering ved ministrene Stauning og Christmas Møller ca. en uge efter kapitulationen foranledigede, at de arbejder for tyskerne kom i gang, som senere tog et så uhyggeligt omfang, nemlig værnemagerarbejderne (herom Højgaard, st. 325—330 samt A. nr. 46, brevveksling mellem Højgaard og Christmas Møller*), herunder Højgaards brev af 10. april 1940 til Christmas Møller og dennes påpegen af, at det havde været ham en pligt at indtræde i regeringen, og at et af de forhold, der havde været medvirkende til denne hans beslutning, var ønsket om at få konstateret, hvad der var foregået i tiden umiddelbart forud for 9. april og den 9. april, st. 332).

Højgaard og indtrykket af 9. april 1940 samt regeringens stilling til „værnemagerarbejderne“.

Om oplysninger tilgæet Højgaard vedrørende indstilling af nogle vejarbejder ved Gedser umiddelbart før den 9. april, således at vejene bragtes i farbar stand, og om en meget intensiv godstrafik sydfra til Gedser station på samme tidspunkt, hvilke oplysninger også indgød usikkerhed, herom Højgaard, st. 333—334 og 347 og 352 samt bind III (supplementsbind til ber. I vedrørende begivenhederne den 9. april 1940), hvor disse forhold nærmere vil blive omtalt.

Indenfor kredsen fortsatte man i sommerens løb sine drøftelser, og i august mente man at burde orientere sig med hensyn til stemningen i en noget større kreds, hvorfor man besluttede at indbyde til et privat og lukket møde i Dansk Ingeniørforenings hus den 20. august 1940. Indbydere var Holger Andersen, K. Højgaard, Percy Ipsen, Johs. Kyed og Per Kampmann (A. nr. 45 og st. 83). Til dette møde var ifølge Holger Andersen (st. 82) udstedt et par hundrede indbydelser. Man fulgte ikke bestemte retningslinier udover det, at man ikke mente, det var rigtigt at have aktive politikere, aktive pressemand og officerer med til mødet. Ved dette møde var der — ifølge Højgaard — omtrent lige så mange meninger, som der var talere (en vidtstvævende og uklar diskussion, Høst, st. 125; et elendigt møde, Johannes Hansen, st. 250; en almindelig drøftelse, som gav udtryk for den usikkerhed, der herskede i befolkningen dengang, Holger Andersen, st. 83; Kyed om mødet, st. 310), og på mødet blev der forelagt forslag til en udtalelse til offentligheden, hvilket forslag ifølge Holger Andersen var udarbejdet før mødet og havde gennemløbet mange facer og omredaktioner (om indholdet nærmere, st. 82, og Kyed, st. 311). Ifølge Høst var dette forslag

Mødet i Ingeniørhuset.

* Om hvorvidt Højgaard havde gjort forsøg på at blive orienteret om, hvad der havde været bestemmende for regeringens handlemåde her, noget som regeringen dengang ikke kunne publicere offentligt, når den valgte denne udvej, fremfor at lade tyskerne føre en mængde tyske arbejdere herop, herom Højgaard, st. 349—351.

ganske intetsigende, og bl. a. dette afholdt Høst fra — hvad han i forvejen havde lovet Højgaard — at indlede diskussionen (st. 125). Da forslaget ifølge Højgaard ikke mødte overvejende tilslutning — afstemning fandt dog ikke sted —, tog indbyderne det tilbage, og mødet endte uden nogen art af tilkendegivelse, udover at det blev sagt, at man ville anse det for ønskeligt, at indbyderne fortsatte deres overvejelser og undersøgelser med henblik på at kunne gøre gavn under den fortsatte udvikling (A. nr. 45), og der rettedes henstilling til indbyderne om at udvide kredsen til forskellige andre. På den måde kom dr. la Cour, skibsreder A. P. Møller og ingeniør Saxild ind i kredsen (herom Holger Andersen, st. 84).

»For mit personlige vedkommende var« — erklærer Højgaard (A. nr. 45) — »mødet i ingeniørhuset forsåvidt afgørende, som jeg blev klar over, at det på det daværende tidspunkt var udelukket at samle i hvert fald den kreds af mænd, som jeg havde tilknytning til, i en modstandsbevægelse, hvis opgave skulle være at få regeringen til at føre en fastere og klarere politik overfor besættelsesmagten. Da jeg således havde indset det håbløse i at gøre min mening gældende, valgte jeg at tie, og jeg har da overhovedet ikke efter august 1940 udtalt mig offentligt om dansk politik«.

Holger Andersen udsender udkast til en henvendelse til offentligheden.

Den 18. september 1940 udsendte Holger Andersen med en følgeskrivelse underskrevet af ham selv (A. nr. 52) til ca. 100 personer et udkast til en henvendelse til offentligheden (A. nr. 50). Udtalelsen skulle — ifølge nævnte følgeskrivelse — »på rent dansk grundlag give udtryk for, hvad tiden efter vor opfattelse kræver af det danske folk« (A. nr. 52), og meningen var iøvrigt den, at når den var tiltrådt af disse ca. 100 personer, skulle den udsendes til en større kreds (st. 76), og der skulle så nedsættes forskellige udvalg til at beskæftige sig med og gøre et arbejde vedrørende de forskellige spørgsmål, som var rejst i denne henvendelse »stadigvæk først og fremmest ud fra den betragtning, at det gjaldt om at arbejde på hævdvundent dansk grundlag og modarbejde disse strømninger, som ville bringe fremmedartede tanker ind i landet, der ikke havde nogen som helst rod i danske traditioner« (st. 84).

Initiativet i sagen var — oplyses det i skrivelsen — udgået fra Højgaard, Kampmann, Percy Ipsen, Kyed og Holger Andersen, og henvendelsen var derefter tiltrådt af: universitetsprofessorerne, dr. phil. Knud Fabricius, dr. phil. L. L. Hammerich, dr. phil. Arthur Christensen, dr. phil. Vilh. Andersen, skibsreder A. P. Møller, grosserer P. M. Daell, landsdommer N. V. Boeg, lektorerne dr. phil. Vilh. la Cour, Ingemann Ottosen og P. Holt, minister N. P. Høst, kreditforeningsdirektør Aage Finsen, forpagter August Bech (Vallø), gårdejer Jens Hørlyck (Skodborg), gårdejer Niels Skrumsager (Visby Hedegård), gårdejer H. Lauesen (Juhlsminde, Haderslev), gårdejer Martin Wiuff (Sillerupgård, Haderslev), godsejer Folmer Lüttichau (Rohden), fabrikant N. Johs. Haustrup (Odense), direktør Olaf Nielsen (Skanderborg), borgmester J. P. Jensen-Stevns, arkitekt P. Due-Petersen (Aarhus), højskoleforstanderne Aage Møller og Robert Stærmosé, lærer H. Andreasen (Nyrop) og førstelærer Vilh. Jørgensen (Genner).*

*) Holger Andersen oplyste dog under afhøringerne, at der på en liste, han havde over navnene, ikke var opført lærer Andreasen, Nyrop, ligesom lektor Holt ikke var opført her, og sidstnævnte havde Holger Andersen bekendt aldrig haft forbindelse med »Højgaardkredsen« (st. 75 og 78 samt det foran s. 15 bemærkede).

Indsamlingen af disse underskrifter foregik ifølge Holger Andersen på Percy Ipsens kontor (st. 76), men al materialet blev her tilintetgjort i forbindelse med begivenhederne omkring den 29. august 1943 (st. 76 og Percy Ipsen herom, st. 193, Høst om sin underskrift, st. 125).

Hele dette arbejde ophørte imidlertid ved begyndelsen af oktober måned 1940 som følge af, at den daværende situation ændrede sig afgørende; tanker ledtes nu i en ganske anden retning, og den fase af arbejdet, der nu begyndte indenfor kredsen, mundede ud i den noksom bekendte henvendelse til kongen af 14. november.

Dette arbejde var — ifølge Holger Andersen — af en ganske anden art end det, man oprindeligt havde sysselsat sig med i udkastet til henvendelsen til offentligheden af september 1940. Baggrunden for det, man nu gik ind i, var begivenhederne i Norge den 25. september 1940, da den tyske rigskommissær pludselig dekretede kongens abdikation, ophævede stortinget og de politiske partier og indsatte Quislingregeringen, og samtidig den voldsomme skærpelse af kursen, der foregik i Holland under Seyss-Inquarts ledelse. Hertil kom, at man fra flere sider fik meddelelser, der indgød frygt for, at tyskerne herhjemme ville have en ændring i de bestående forhold, og at man kunne vente en Frits Clausen- eller anden nationalsocialistisk regering indsat med tysk støtte. Sådanne meddelelser havde gruppen modtaget gennem prins Axel, der her refererede en samtale, han havde haft med den tyske legationsråd Duckwitz, der var kendt som en overfor Danmark venligsindet mand, og nogen tid derefter — på et møde den 2. november — afgav redaktør Kronika, der på det tidspunkt var hjemme fra Berlin, overfor gruppen en nærmere redegørelse for forholdene, således som man fra tysk side forventes at se på dem. Ifølge Kronika var der således ingen tvivl om, at faren for et nazistisk diktatur herhjemme var overhængende, denne opfattelse var i Berlin vidt udbredt, også blandt de udenlandske korrespondenter (jfr. herom nærmere de af Holger Andersen og af minister Høst om Kronikas redegørelse gjorde notater, Holger Andersen, st. 85, Høst, st. 131), og Percy Ipsen havde af Kronikas udtalelser fået den opfattelse, at »det kunne være meget nær forestående, at tyskerne selv ville sætte en regering ind i Danmark«, st. 195, i samme retning Johannes Hansen, st. 257; at Kronikas kilder muligt var den svenske legation i Berlin, herom Percy Ipsen, st. 197. A. P. Møller om muligheden for en Frits Clausen-regering og om Kronika, st. 284, 289.

Kronikas udtalelser havde — ligesom begivenhederne i Norge — på Høst gjort et stærkt indtryk, men allerede på det tidspunkt, da møderne afholdtes med Kronika, den 2. november, forelå henvendelsen til kongen i nogenlunde færdigt udkast. Flere sådanne var blevet udarbejdet af et redaktionsudvalg, bestående af Holger Andersen, la Cour og Høst (st. 126), hvilket udvalg var blevet nedsat, efter at man den 10. oktober havde afholdt et møde på Percy Ipsens kontor. På mødet kom tilstede prins Axel og de senere underskrivere, og det var på dette møde, Høst — efter hvad han selv oplyser — var den, der stillede forslag om at foretage en henvendelse til kongen (st. 126). De oplysninger, der således af redaktør Kronika blev afgivet overfor gruppen, fik udtryk i henvendelsen til kongen, idet det i denne bl. a. hed:

Den truende situation som baggrund for henvendelsen til kongen.

»Til slut føler vi det som vor pligt allerunderdanigst at henlede Deres Majestæts opmærksomhed på, at vi har det indtryk af de oplysninger, vi har kunnet samle os, at Tyskland er ved at tabe tålmodigheden overfor et ministerium som det nusiddende og meget snart vil fremskynde en ændring«.

Minister Høst hos kongen. »Højgaardkredsen«s henvendelser til kongen overbragtes denne af minister Høst i en privataudiens den 14. november 1940.

Som det fremgår af de stenografiske referater, blev under afhøringen af Holger Andersen det spørgsmål berørt, om man ved at sende Høst alene bevidst valgte et arrangement, hvor man mente måske at kunne sikre sig, at statsministeren ikke var tilstede (st. 110). Dette spørgsmål stillede Holger Andersen med støtte i det referat, der findes i samarbejdsudvalgets protokoller over mødet den 28. november, hvor sagen behandledes, og hvor Stauning skal have udtalt: »Fornylig skete en henvendelse fra visse borgere. Den blev afvist af kongen uden statsministerens tilstedeværelse, men så ønskede de ikke at komme. Men minister Høst kom alene . . .« (ber. IV A. 528). Dette var dog såvidt Holger Andersen bekendt ikke rigtigt (st. 118), men han henviste i så henseende til minister Høst, der herom oplyser, at under de drøftelser, der fandt sted om, på hvilken måde henvendelsen til kongen skulle finde sted, også diskuteredes spørgsmålet om, hvorvidt man skulle gå igennem statsminister Stauning eller direkte til kongen, men da førstnævnte formentes at ville bagatellisere ængstelsen for den tyske nazificeringsaktion, besluttede man den direkte henvendelse til kongen. Man besluttede endvidere, ifølge Høst, at bede ham gå alene, skønt han ville have foretrukket at have en med som vidne til samtalen, og som eventuelt kunne understøtte ham i hans fremstilling. Grundene til, at man bad Høst gå alene, var endvidere, dels at han var den ældste, og endelig ville man gerne undgå opmærksomhed derom — alt syntes at komme til tyskernes kundskab. Høst anmodede derefter om audiens, der blev ham tilstået. Men så opstod tanken om, at det måske ville være rigtigere, at der kom to, og Høst anmodede derfor om dette, men man svarede ham, at i så fald ville statsministeren være tilstede. Høst fik iøvrigt, erklærer han, det bestemte indtryk, at kongen foretrak at se ham alene (st. 127—128). At man ikke i forvejen lod en underhåndshenvendelse tilgå Stauning, erkendes af Percy Ipsen, der yderligere oplyser, at det var gennem prins Axel, man forespurgte, om kongen ville modtage Høst (st. 198).

Audiensen, der som anført fandt sted den 14. november, varede ifølge Høst temmelig længe, ca. tre kvarter; Høst blev overordentlig venligt modtaget af kongen og fik straks af en bemærkning fra kongen sit indtryk bekræftet, at kongen gerne så ham alene, der var ikke tale om, således som det havde været fremme offentligt, at kongen på nogen måde stillede sig afvisende eller uvenlig. Høst gennemgik derefter hovedmemorandummet med kongen og supplerede det på forskellig vis, bl. a. lagde han — hævder han — megen vægt på at fremhæve de følger, det kunne få, hvis vi stillede os altfor imødekommende overfor Tyskland, idet England da kunne miste tilliden til os, og alligevel ville det til slut blive England, der gik af med sejren. Dette sidste anførte Høst udtrykkeligt, fordi udtrykket for denne ængstelse i memorandumets endelige affattelse havde fået en meget ufuldkommen

form på dette punkt (om den nævnte passus, således som denne oprindelig var tænkt affattet, men ændredes, af hensyn til at tyskerne eventuelt kunne få fat i det, herom Høst, st. 128 og 153, og Holger Andersen, st. 94). Endvidere mindedes Høst, at han under audiensen uddybede udtalelsen om USAs interesse for Island og Grønland i erkendelse af den store strategiske betydning, og han oplæste i denne sammenhæng artikler af det amerikanske tidsskrift »Foreign Affairs«, et nummer af juli 1940, som Holger Andersen havde fremskaffet og særligt henledt opmærksomheden på (Høst, st. 128—129). Holger Andersen hævder, at denne artikel i dette højt ansete blad, der øjensynligt helt var undgået opmærksomheden herhjemme, indeholdt hele den argumentation, der i 1941, altså tre fjerdingår senere, førte til afslutningen mellem Roosevelt og Kauffmann af traktaten om Grønland og besættelsen af Island (Holger Andersen, herom, st. 95). Kongen endte — udtaler Høst — »med at udtale, at han ville drøfte sagen med sin statsminister i overensstemmelse med vore ønsker, og han bad mig hilse kredsen og takke dens medlemmer for deres henvendelse og for den tillid, de viste ham«. Det ledsagende memorandum, hvori prins Axel foresloges som statsminister, berørte Høst slet ikke under denne audiens, men overleverede det kun til kongen med anmodning om, at kongen velvilligst ville overveje indholdet, når han havde læst hoveddokumentet igennem (st. 129). Iøvrigt havde Høst et omend ikke omstændeligt referat af audiensen hos kongen, men Høst henstillede udfra forskellige af ham særlig anførte grunde (st. 131), at referatet ikke blev offentliggjort, hvis kommissionen skulle anmode om at få det. Kommissionen traf dog i samme møde beslutning om, at man ikke havde noget ønske om at blive bekendt med dette referat, idet kommissionen var enig om, at der forelå klar oplysning om kongens stilling til »Højgaardgruppen«s henvendelse gennem den udtalelse, statsminister Stauning fremsatte i folketinget den 15. november 1940 (herom st. 133—134).

I det hovedmemorandum, der overleveredes kongen, udtales — efter at man først udførligt har gjort rede for de farer, der som i det foregående anført efter underskrivernes mening nu truede, såvel udadtil som indadtil —, at det var i erkendelse af disse farer, at en mindre kreds af danske mænd, hos hvem landets skæbne havde vakt dyb bekymring, under fortrolige former havde haft sammenkomster, under hvilke den i vort land efterhånden udviklede situation havde været drøftet, og man havde — hedder det — »ved optagelsen af dette arbejde været behersket af følelsen af, at ikke alene de enere, der står i første linie, men også enhver, der ser og har forståelsen af den nuværende fare, vil pådrage sig et ansvar ved at forholde sig »passiv««, og videre hedder det:

Indholdet af henvendelsen til kongen.

»Vi er da under disse samtaler kommet til den overbevisning, at det er vor pligt at rette nærværende allerunderdanigste henvendelse til Deres Majestæt i bevidstheden om den ubetingede, uskrømtede tillid til, tro på og hengivenhed for vor konge, som næres af *høle* det danske folk.

Vi kender os herved i god overensstemmelse med traditionen i Danmarks historie. Under de alvorligste tider, vort land gennemlevede, var det landets konge, der måtte gribe ind.

Vi tillader os at tilføje, at underskrivernes antal vel er lille, og at ingen af os har noget mandat til at repræsentere bestemte kredse, men at vi har

dannet os vor overbevisning ikke alene på grundlag af de samtaler og drøftelser, vi har haft indbyrdes, men også efter de erfaringer, som hver af os har indhøstet, og de indtryk, vi har modtaget under samtaler med mange mennesker rundt om i landet.«

Om den henstilling til kongen om dannelsen af en ny regering, henvendelsen munder ud i, hedder det videre:

»For at bevare muligheden for, at Danmark kan slippe ud af faren uden ulivssår, anser vi det for nødvendigt, at der foretages en gennemgribende forandring af vor regering. Der bør dannes et ministerium af politisk uafhængige, frit stillede mænd. En sådan regering bør dannes på fuldtud forfatningsmæssigt grundlag, som nærmere omtalt senere, men den bør — stadig uden at overskride de ved grundloven givne grænser — gives så stor uafhængighed, så stor handlekraft som muligt.

Sagen er den, at vi ikke kan tillægge politikernes bedømmelse af den foreliggende situation virkelig betydning. De har efter vor opfattelse kun særlige forudsætninger for at bedømme de kræfter, som de selv har skabt, og hvoraf deres indflydelse afhænger, nemlig det gamle, skolede partimaskineri og den dertil hørende organiserede vælgerhær. Og herved standser de. De er statiske i deres politiske grundopfattelse og gennemgående ikke klare over, at dynamiske kræfter under så abnorme forhold som de nuværende kan udløses også i *vort samfund*. Ikke alene ligger imødegåelse af disse udenfor deres erfaringskreds, men de vil være tilbøjelige til at tro, at uro i folket kan løses ved den vanlige fremgangsmåde: forlig eller valg, hvorfor det synes os meget betænkeligt at betro dem afgørelsen af, hvorvidt en løsning, der ikke fulgte almindeligt gængse parlamentariske regler og skikke, under en given kritisk situation ville være tvingende nødvendig eller ej.

Der spilles for øjeblikket efter regler, som politikerne ikke er fortrolige med, og man er i almindelighed udenfor deres egen ret snævre kreds ikke i tvivl om udfaldet, hvis der ikke indtræder en forandring. Når der i kampen anvendes helt nye angrebsmidler, kan man ikke sejre, hvis man ikke selv gør brug af helt nye forsvarsmidler.

Vi skal nu tillade os at gøre nogle bemærkninger om, hvorledes en regeringsændring i den retning, som vi har tænkt os, kan iværksættes, og hvorledes en eventuel kommende regerings arbejdsmuligheder efter vor opfattelse bør forme sig.

Det må da allerførst fremhæves, at det såvel af udenrigspolitiske som af indrepolitiske grunde er af største betydning, at enhver forandring eller omdannelse af regeringen foregår på fuldtud forfatningsmæssig grund, og at regeringsmagten udøves indenfor den bestående forfatnings rammer og i samvirke med de i denne hjemlede forfatningsmæssige organer.

At dette må være af største vigtighed i den nuværende udenrigspolitiske situation, synes indlysende. Hvis vi selv på nogen måde var medvirkende til at tilsidesætte landets lovlige forfatning, ville vi skabe et farligt præcedens, som man i et givet øjeblik ville kunne påberåbe sig fra fremmed side, når dette måtte synes opportunt. Medens ingen vil kunne bestride den nuværende, på bredeste partipolitisk basis hvilende regerings forfatningsmæssige tilblivelse og karakter, ville det være en let sag i en given situation at intervenere overfor en regering, med hensyn til hvilken det med skygge af ret ville kunne påstås, at den ikke hvilede på forfatningsmæssigt grundlag. Kun ved selv at overholde landets forfatning kan vi med styrke henvise til de os den 9. april givne løfter om, at man vil afholde sig fra en indblanding i de rent indre danske forhold.

Men også af indrepolitiske hensyn er dette spørgsmål af afgørende betydning. Den samling, som de politiske partier gav udtryk for i deres udtalelse af 3. juli og i nedsættelsen af rigsdagens nimbandsudvalg, må ikke

undergraves gennem politiske aktioner af tvivlsom forfatningsmæssig karakter. Aktioner, der kunne befrygtes i den nuværende, for vort fædreland så skæbnetunge situation at fremkalde en alvorlig splittelse i det danske folk. Den alt overvejende del af nationen står samlet om kongen som statens overhoved, folkets enhedsmærke og vogteren af rigets uafhængighed. Den vil — derom føler vi os forvissat — i loyalitet og ærbødighed, i tillid og tro acceptere en ordning, som Deres Majestæt tager initiativet til og gennemfører i forståelse med folkerepræsentationen. Vi regner med, at de folkerepræsentanter, der er valgte i april 1939 under ganske andre forhold end de nuværende og med helt andre opgaver for øje, er sig situationens enestående alvor og det deraf følgende exceptionelle ansvar fuldt bevidst og derfor også vil være rede til at bringe de ofre, som denne situation kræver. Dette ligger efter vor formening også i folkerepræsentationens egen velforståede interesse. Det skulle udfra disse betragtninger derfor ikke synes ugørligt at finde en ordning i forståelse med rigsdagens ledende partier, der må være interesseret i, at til alle sider fritstillede, dansksindede mænd har ledelsen af landets anliggender i hænde, hellere end at den skulle overgå til mænd af det nationalsocialistiske parti.

At disse sidstnævnte ikke på forfatningsmæssig måde med tilslutning fra rigsdagen vil kunne komme til at overtage landets styrelse, tør anses for givet. De egentlige nationalsocialister udgør utvivlsomt kun en ganske ringe del af folket, og selv om man går ud fra, at de har eller vil kunne få tilslutning fra kredse, der er stærkt oppositionelt indstillet overfor det bestående parlamentarisk-politiske system — kredse, hvis fædrelandssind og oprigtige danskhed iøvrigt ikke bør drages i tvivl —, vil de ikke på nogen måde kunne gøre regning på at finde tilhold hos befolkningens store flertal. Også med henblik på den Frits Clausenske nationalsocialisme er det derfor nødvendigt, at forfatningen ved et eventuelt regeringssskifte overholdes for ikke at give dette parti noget påskud til at tale om, at forfatningen allerede er tilsidesat, og at det således kun fører en udvikling videre, som allerede er påbegyndt fra selve det bestående systems side.

Efter grundlovens § 13 udnævner og afskediger kongen sine ministre. Denne bestemmelse er fra grundloven af 5. juni 1849, § 19, uforandret gået over i alle senere forfatninger; fællesforfatningen af 2. oktober 1855, forfatningen af 18. november 1863, grundloven af 28. juli 1866 og den nugældende grundlov af 5. juni 1915. At denne bestemmelse i sin oprindelse er udtryk for en kongemagten tilkommende reel og ikke blot formel beføjelse, vil ikke kunne bestrides. Folketingsparlamentarismen og det dermed følgende krav om, at kongen til sine ministre altid skal vælge mænd, der har støtte fra den eller de gruppers side, der udgør folketingets flertal, er en *statsskik*, der har bestået i Danmark i de sidste 40 år, men som aldrig er blevet grundlovsfæstet. Parlamentarismen hviler på de politiske kræfters normale naturlige spil og forudsætter rolige forhold, for at reglerne for dette spil kan komme til anvendelse. I omvæltningstider som de nuværende ser man derfor, hvorledes disse regler ikke alene er uanvendelige, men sættes ud af kraft af de parlamentariske politikere selv. Dette skete ved begivenhederne efter den 9. april. Dannelsen af det første samlingsministerium, i hvilket 6 oppositionelle politikere optoges som ministre uden portefeuille, viste tydeligt, at man mente at måtte opgive det sædvanlige grundlag for parlamentarisk regeringsdannelse, og denne linie er yderligere fortsat gennem ministeriets omdannelse den 8. juli d. å. med optagelsen af ikke-politikere i samme. Det allerede nævnte nimbandsudvalgs nedsættelse er ligeledes et betydende led i denne udvikling. Et ministerskifte som det, vi har for øje, er en fortsættelse af den her påpegede linie og må i den ekstraordinære situation, i hvilken landet befinder sig, synes en naturlig konsekvens — efter vor formening det eneste indenfor forfatningen liggende middel, der rum-

mer mulighed for at forebygge en faretruende udvikling, der ville være i strid med hele vort folks tankegang og karakter.

For at give en sådan ny regering størst mulig handlekraft og sætte den i stand til så hurtigt og effektivt som gørligt at møde tidens krav, vil det formentlig være nødvendigt i større omfang at anvende fuldmagtslovgivningens vej. Der findes i så henseende i dansk lovgivning betydningsfulde fortilfælde, såvel under krigs- som fredsforhold. Vi minder således navnlig om loven af 7. august 1914, gennem hvilken der tillagdes indenrigsministeren meget vidtgående beføjelser, og om den i henhold til denne lov ved kongelig resolution af 8. august s. å. nedsatte overordentlige kommission. Gennem nævnte lov, der tilmed ikke var tidsbegrænset, lagdes vigtige afgørelser i regeringens hånd, uden at der til disse krævedes rigsdagens medvirkning. Det sidste tiårs valutalovgivning med de handelsministeren givne bemyndigelser er et andet eksempel. Lovgivningen efter den nye europæiske storkrigs udbrud den 1. september i fjor indeholder en række andre tilfælde i samme retning. Endvidere er selve nimbandsudvalgets oprettelse et vidnesbyrd om, at rigsdagen har erkendt nødvendigheden af, at det parlamentariske apparat under de nuværende forhold må forenkles. Denne linie må fortsættes yderligere, og rigsdagen vil efter den holdning, den selv har indtaget, ikke med føje kunne nægte sin medvirkning ved gennemførelsen af et fra Deres Majestæt udgået initiativ, der tilsigter at nå det her omhandlede mål. At rigsdagen ved særlig vigtige spørgsmål som hidtil skal have lejlighed til at gøre sin indflydelse gældende, er en selvfølge, som vi, for at undgå enhver misforståelse, ønsker at fremhæve.

Såfremt Deres Majestæt kan godkende rigtigheden af vore betragtninger, ville vi gerne udtale, at vi kun ser en eneste mulighed: at vor konge selv direkte tager denne sag i sin hånd, hvad vi allerunderdanigst tillader os at anmode Deres Majestæt om at gøre. Vi er forvissede om, at Deres Majestæt alene er i stand til at gøre politikerne forståeligt, at det af de grunde, som vi har tilladt os at påpege, ville være farligt ikke at gå den vej, som vi har anført, nemlig ad forfatningsmæssig vej at foranledige et minister-skifte og i det store og hele at følge de retningslinier, som her er angivet.

Foruden spørgsmålet om gennemførelsen af en sådan regeringsændring med særligt henblik på danske politikere rejser sig også spørgsmålet om, hvad Tyskland ville sige dertil. Et sådant spørgsmål kan besvares med et andet, nemlig: Ville man ved et sådant skifte bryde de rammer, der blev givet ved proklamationen af 9. april? Hvorledes, med hvilken motivering skulle Tyskland kunne finde, at der derved foretoges et skridt, der kunne udlægges som uvenligt mod Tyskland? Den omstændighed, at den ønskede regeringsform giver regeringen en øget uafhængighed, så den ikke må være bundet af tidligere tiders mere eller mindre demagogiske ord og løfter, kan Tyskland ikke tænkes at have noget imod. Tværtimod. Navnlig de socialdemokratiske partiers ideologi er jo netop den, der er tyskerne mest imod. Og vi kan tænke os muligheden af, at den omstændighed, at det just er dem, der behersker regeringen, kan fremskynde indgrebene, katastrofen.

Til slut følger vi det som vor pligt allerunderdanigst at henlede Deres Majestæts opmærksomhed på, at vi har det indtryk af de oplysninger, vi har kunnet samle os, at Tyskland er ved at tabe tålmodigheden overfor et ministerium som det nusiddende og meget snart vil fremskynde en ændring. Bli- ver det tyskerne, der fremkalder denne ændring, må det stå os klart, at vor regeringsform vil blive en kopi af den tyske nationalsocialistiske.

Med den store agtelse, som det er os bekendt, at tyskerne nærer for vor konge, vil det efter vor formening være vor eneste chance, at Deres Majestæt danner en upartipolitisk regering, som ikke har ansvar overfor andre end landets konge og befolkning som helhed.

Vi er klare over de uhyre store vanskeligheder, der vil melde sig i den

kommende tid. Den mulighed kan tænkes, at Tyskland, der har magt dertil, vil udøve et stærkt økonomisk pres på Danmark for hurtigst muligt at nå det mål, der fuldtud vil tilfredsstille dets ønsker; men på den anden side synes den mulighed os ikke udelukket, at en regering, som den vi har nævnt, vil kunne opnå fordele fra Tyskland, der ikke vil kunne opnås med et ministerium som det nusiddende. Thi vi har den tro, at Tyskland i virkeligheden kun nødtigt vil se Danmark gå sin sociale og økonomiske undergang i møde.

Det er disse betragtninger, der danner grundlaget for vor henvendelse til vor konge i forventning om, at Deres Majestæt vil tage imod den med fuld forståelse af den ånd, der har drevet os til dette skridt.«

Uanset den i henvendelsen gentagne gange fremholdte forudsætning, at et regeringsskifte som det foreslåede skulle ske på fuldtud forfatningsmæssig grund og i samvirke med — som det hedder — de i forfatningen hjemlede forfatningsmæssige organer, måtte den omstændighed, at henvendelsen foretoges direkte til kongen udenom statsministeren og udenom politikerne, om hvilke sidste det hed, at man ikke kunne tillægge disses bedømmelse af den foreliggende situation virkelig betydning, samt den omstændighed, at man hertil påberåbte sig grundlovens § 13, som man hævdede gav kongemagten en reel — ikke alene en formel — beføjelse til selv at vælge sine ministre, medføre, at kommissionen under sine undersøgelser har inddraget »Højgaardkredsen« og hele dennes virksomhed udfra det synspunkt at søge klarlagt, hvorvidt kredsen og dens virksomhed måtte falde ind under — som det hedder i kommissoriet — »politisk virksomhed under besættelsen, der skønnes at indeholde anslag mod folkestyret og den hidtidige statsretlige praksis«. Kommissionen har derefter hos de mere fremtrædende af underskriverne ment at burde søge nærmere klaring om de motiver og de hensigter, der lå bag det ekstraordinære, at en kreds af fremstående personligheder rettede en henvendelse til kongen på den måde og den form, hvorunder det skete, og man har her — som det fremgår af de udførlige stenografiske referater — navnlig hæftet sig ved forskellige sætninger i fornævnte henvendelse, som måtte give det indtryk, at man tilsigtede noget, der lå udenfor forfatningens rammer.

Holger Andersen, som var forfatter til de »statsretlige« betragtninger i memorandummet, hævder, at det udelukkende var på baggrund af den faretruende situation tanken opstod om, »at det kunne være rigtigt, måske nødvendigt at ofre noget af det parlamentariske demokratis sædvanlige, under normale forhold fra alle sider anerkendte former for dog så længe som muligt at redde det, som var det væsentlige i demokratiet« (st. 90), og gennemførelsen af en eventuel regeringsændring byggede på et nøje samvirke mellem konge, regering og rigsdag. Det havde ifølge Holger Andersen aldrig været nogen af underskrivernes tanke at tilstræbe nogensomhelst ordening uden rigsdagens medvirkning (st. 91 og 115) eller at søge gennemført et nyt politisk system ilandet (st. 103), og da nimandsudvalget gik imod, var sagen for underskrivernes vedkommende afgjort (st. 91). Når man rettede henvendelsen til kongen og ikke til statsministeren, var grunden »simpelt hen den, at man i kongen så det højeste, så symbolet for selve statsmagten, og at man fandt, at et så exceptionelt skridt, som der har været tale om, rimeligt burde rettes til kongen« (st. 102).

Var „Højgaardkredsen“'s henvendelse til kongen en opfordring til forfatningsbrud?

Holger Andersen.

At parlamentarismen ikke kunne betegnes som absolut forpligtende sædvaneret og om Holger Andersens opfattelse af grundlovens § 13, som man i henvendelsen påberåbte sig, st. 99—101. — Om at der ved »fritstillede, fædrelandssindede mænd«, hvoraf det foreslåede ministerium skulle bestå, skulle forstås, at de pågældende, hvis de repræsenterede politiske partier, »ikke skulle opfatte sig i første linie som repræsentanter for disse politiske partier og de særlige partipolitiske programmer, men som repræsentanter for helheden«, og hvorledes dette harmonerede med, at rigsdagen, der jo bestod af repræsentanter for partier, skulle tilslutte sig denne regering, herom Holger Andersen, st. 107. Foreholdt den i henvendelsen indeholdte passus, at man »ikke kunne tillægge politikernes bedømmelse af den foreliggende situation virkelig betydning«, hvorfor det ville være »meget betænkeligt at betro dem afgørelsen af, hvorvidt en løsning, der ikke fulgte almindeligt gængse parlamentariske regler og skikke, under en given kritisk situation ville være tvungende nødvendig eller ej, hævder Holger Andersen, at mistilliden til politikerne skyldtes det indtryk, der var opstået ved bedømmelsen fra politisk side af begivenhederne forud for den 9. april og ved udsendelsen af 8. juli-erklæringen, og hvad angik den anden passus, anså man det for rigtigt, at det var kongen, der tog initiativ »f. eks. af lignende art som det, der blev taget forud for dannelsen af ministeriet Friis i 1920« (st. 110—111). Overfor spørgsmålet, om der ikke her fra »Højgaardkredsen«s side tilsigtedes en sprængning af den parlamentariske statsskik, som befolkningen ved valgene af politikerne havde fastlagt burde være rådende i landet under alle forhold, fastholder Holger Andersen, at regeringsomdannelsen som hævdet i henvendelsen skulle foregå på forfatningens grund (st. 112—113), og man kunne ikke af de nævnte udtryk i henvendelsen drage den konklusion, at kredsen overfor kongen frarådede at tage hensyn til den bedømmelse, der måtte blive givet udtryk for fra rigsdagens side (st. 113). Det havde heller ikke ifølge Holger Andersen været underskrivernes hensigt at udelukke nogen som helst del af det danske folk fra repræsentation i den foreslåede nye regering, og han peger her på, at det udtrykkeligt hævdes i henvendelsen, at der, som det hed »om muligt*), blandt dem burde findes folk, der har varm forståelse af danske arbejderes og bønderes grundindstilling og helst med tilknytning til disse grupper af landsmænd« (st. 92). Holger Andersen tager her bestemt afstand fra den opfattelse, der af statsminister Stauning blev gjort gældende, da han blev bekendt med de to aktstykker, en opfattelse, der gav sig udtryk i følgende udtalelser i nimandsudvalget af Stauning: »Jeg tilføjer, at min mening er den, at denne henvendelse er en fornærmelse mod rigsdagen og dens partier, og ganske særligt mod bønder og arbejdere, der skal lukkes ude til fordel for nogle folk, hentet ude fra, der om muligt skal have varm forståelse for« o. s. v. (A. nr. 43). — I henvendelsen til kongen findes endvidere følgende passus: »Navnlig de socialdemokratiske partiers ideologi er jo netop den, der er tyskerne mest imod. Og vi kan tænke os muligheden af, at den omstændighed, at det just er dem, der behersker regeringen, kan fremskynde indgrebene, katastrofen«. Fore-

*) Om den nærmere forståelse af udtrykket »om muligt«, herom Holger Andersen, st. 97.

holdt denne passus erklærer Holger Andersen, at denne henvisning til den specifikt socialdemokratiske ideologi kun var en konstatering af den mentalitet, som nu engang det daværende Tyskland var i besiddelse af, men ved at gøre regeringen mere uafhængig af den direkte repræsentation for partierne mente man at kunne imødegå sådanne tendenser og samtidig bevare højt ansete mænd indenfor det socialdemokratiske parti i landets styrelse (st. 96).

Ifølge *Høst* var den opfattelse ikke rigtig, at man ved påberåbelse af grundlovens § 13 og ved den direkte henvendelse til kongen pegede på det ønskelige i, at kongen ved udnævnelse af et sådant nyt ministerium skulle sætte sig ud over den parlamentariske regeringsform, og overfor spørgsmålet om, hvorvidt de pågældende udtryk ikke ganske dækkede den statsretlige opfattelse, der gav anledning til den årelange og bitre kamp fra 1870-erne og op til 1901 (Estrupiatet), og om man ikke hermed opfordrede kongen til statskup (st. 138), erklærer *Høst*, at det intet havde med grundloven at gøre, der var forskel mellem grundloven og en statsskik (st. 159), og det eneste, man ifølge *Høst* ønskede at henlede kongens opmærksomhed på, var den ekstraordinære situation og at bede ham »tage initiativet, tale med politikerne og overbevise dem om rigtigheden deraf og få det gjort ad parlamentarisk vej« (st. 137). Man ønskede ikke at komme i strid med folketinget (st. 159). Om hvorvidt der tilsigtedes en autoritær regering og om eksemplet fra Tyskland, erklærer *Høst*, at en sammenligning ikke her kunne drages, »det kunne ikke ske i Danmark« (st. 143). En regering prins Axel ville i sig selv virke meget autoritær, fordi man ville vide, at kongen stod bag ved, og man måtte eventuelt fortsætte med en udvidelse af fuldmagtslovgivningen, foretaget på lovmæssig basis (st. 142). — Om den modsætning, der måtte ligge i, at man samtidig med, at man gav kongen anvisning på benyttelse af grundlovens § 13 — forsøgte at lægge pres på kongen (st. 156) — alligevel påkaldte rigsdagens tilslutning til en sådan ændring, uanset at man i samme henvendelse til kongen om politikerne*) havde udtalt, at man ikke kunne tillægge disses bedømmelse af situationen virkelig betydning og ikke kunne betro dem afgørelsen, herom nærmere *Høst* (st. 143, 149, 152 og 156).

Endelig erklærer *Høst*, at man ikke lod sagen falde, fordi den viste sig uigennemførlig i kraft af kongens holdning; kongen havde netop givet kredsens bemyndigelse til at informere nimbandsudvalget, men man benyttede sig ikke engang af det, fordi man på det tidspunkt var blevet klar over rigsdagens stilling (st. 157).

Ifølge *Percy Ipsen* måtte begivenhederne omkring den 9. april — uden at man kunne lægge fingeren noget sted her — »alligevel til en vis grad tilskrives politikerne« (st. 199), heraf mistilliden til disse og til regeringen, der var en fare, fordi den ville give for meget til tyskerne (st. 204), og at man ikke gik til *Stauning* og overfor ham gjorde opmærksom på den mistillid, man havde til Scavenius, forklarer *Percy Ipsen* derhen, at det var en forudsætning, at kongen skulle gå til statsministeren efter at have fået henvendelsen (st. 206 og 213). »Vi havde en idé« — fortsætter *Percy Ipsen*

*) Skal ifølge *Høst* være »partipolitikere« (st. 149).

— »den giver vi videre til kongen og politikerne, så kan de se, om den er god eller ikke, og dermed færdig. Andet var der ikke, det er for mig det vigtigste i hele sagen« (st. 214), og at der i henvisningen til grundlovens § 13 skulle ligge en opfordring til statskup, benægtes bestemt af Percy Ipsen: »Var der noget, der lå vore tanker fjernt, så var det det.« (st. 213). Han erkender dog, at det var muligt, at henvendelsen på dette punkt var formuleret uheldig, men man måtte her erindre, »under hvilket pres og hvilken nervøsitet i og for sig dette skete.« (st. 214).

Overfor en påvisning af det store ansvar, netop denne kreds af betydelige mænd påtog sig ved gennem den skete henvendelse at skabe en situation, som af tyskerne kunne udnyttes til at kaste den politik til side, som man fra dansk side havde lagt det hele til rette på, hævder Percy Ipsen, at han troede, at denne kreds heldigvis var så godt kendt i tyske kredse som nogle af de mest antityske, der var her i landet, og det var aldrig faldet ham ind, at tyskerne kunne benytte dette som forsvar for at vælte folkestyret i Danmark (st. 218—219). Men det erkendes af Percy Ipsen, at det var muligt, at man, hvis kongen på trods af nimandsudvalgets og rigsdagens stilling havde fulgt henvendelsen, herved kunne have bragt ikke alene kongen personlig, men monarkiet i Danmark i fare (st. 220).

Johannes
Hansen.

Johannes Hansen erklærer på et spørgsmål om, hvorvidt han i foråret eller forsommeren mente, at kongen burde have opløst rigsdagen og udskrevet valg, at han ikke mente, det på det tidspunkt havde været heldigt, hvilket han nærmere begrundet, derimod udtaler han, at kongen burde have benyttet sin grundlovmæssige ret til at afskedige ministeriet og udnævne et nyt (st. 252). Der forelå en exceptionel situation, og det var udelukkende derfor, Johannes Hansen underskrev henvendelsen (st. 253). Han havde bebrejdet minister Høst, at denne havde svaret nej på kongens forespørgsel om, hvorvidt kredsens medlemmer ønskede at blive ministre, fordi Høst dermed »svigtede kongen på samme måde, som kongen blev svigtet i 1920«, han mente, at Høst skulle have svaret, at »der var ingen af underskriverne, der ønskede at være med i en regering, men hvis kongen mente, at det var nødvendigt, eller han mente, at det ville være rigtigt, så måtte man ikke sige nej« (st. 255). Det var dog en forudsætning, at rigsdagen billigede dette, og dette forventede man af politikerne i betragtning af den situation, hvori landet dengang stod (st. 256 og 252). »Men måske overvurderede jeg rigsdagens medlemmer på det tidspunkt«, udtaler han på forespørgsel om, hvorvidt han virkelig troede, at en sådan regering kunne opnå et tillidsvotum i folketinget (st. 256—257).

A. P. Møller.

Grunden til, at man rettede henvendelsen direkte til kongen og ikke samtidig til statsministeren, var ifølge *A. P. Møller* den, at kredsens medlemmer, der var mænd med betydelig traditionsfølelse, næppe ville have fundet det korrekt, høfligt overfor monarken at rette henvendelse til denne, samtidig med at man rettede samme henvendelse til en anden, selv om det var statsministeren, og man gik ud fra, at monarken ville konferere med de dertil skabte organer, hvad han jo også øjeblikkelig gjorde. Iøvrigt havde *A. P. Møller* på det tidspunkt — erklærer han — i nogen grad tabt sin tillid til Stauning, og kongen var jo den eneste, som Hitler syntes at respektere

(st. 286). At alt i skrivelsen ikke var helt overensstemmende med A. P. Møllers tankegang, f. eks. den skarpe kritik, den skarpe underkendelse af politikernes evner i kritiske situationer, og at han var tilbøjelig til at tro, at man dør havde sagt mere, end nødvendigt var, og mere, end klogt var, er kendes af A. P. Møller, men dette var dog ikke det væsentlige i denne, det, det drejede sig om, var den fare, landet løb for, at regeringen skulle blive erstattet af en tysk regering (st. 287—288 og 293), og når forholdet var det, at Hitler hvad dag som helst kunne bestemme sig til at fjerne den siddende regering og sætte en tysk ind, så var det rimeligt, at man udfra den betragtning, som anførtes i henvendelsen, at de socialdemokratiske politikeres ideologi var den, der var tyskerne mest imod, fjernede denne partifarve »fra statsministerposten som den hveps, der irriterede Hitler« (st. 292). Iøvrigt anså A. P. Møller hele den diskussion om, hvad man dengang havde ment med de forskellige udtryk i henvendelsen, for ret ørkesløs, hele tanken havde — udtaler A. P. Møller — »været, at der naturligvis intet kunne ske, uden at regeringen og rigsdagen var medbesluttende, så om vi har sagt dette eller hint, anser jeg for relativt ligegyldigt, for de instanser, som jo dog er tænkende mænd, ville selv være medbestemmende« (st. 292). (Om Busch-Jensens udtalelser, at det afsnit i henvendelsen om politikernes manglende forudsætninger på dette område »ikke kunne være skrevet smukkere, om det var en nazist, der havde skrevet det«, herom A. P. Møller, st. 367, og Busch-Jensen, st. 268). — At det ikke havde været »Højgaardkredsen«s tanke, når man henviste kongen til at anvende grundlovens § 13, herved at give kongen anvisning på at gå tilbage til Estrups statsretlige opfattelse, herom A. P. Møller, st. 294 og 296, samt et af A. P. Møller indhentet responsum fra en juridisk professor, tilstillet kommissionen af A. P. Møller efter den stedfundne afhøring (A. nr. 55).

Hvad angår den passus i henvendelsen til kongen, hvori man henviser denne til at benytte grundlovens § 13, hævder *Højgaard*, at hvis der overhovedet skulle være kommet noget konkret ud af denne henvendelse, måtte dette foregå ved en forhandling med statsministeren og andre ledende politikere. Uden disses tilslutning var det på forhånd givet, at der ikke kunne komme noget ud af sagen, og efter at nimandsudvalget havde taget sin stilling, skete der jo ikke mere (st. 358), og overfor den heroverfor anførte betragtning, at denne opfattelse ikke rimer med, at man samtidig overfor kongen i nævnte henvendelse erklærede, at man ikke kunne tillægge politikernes mening nogen betydning, indrømmer *Højgaard*, at dette »var måske lidt for meget sagt« (st. 352), men denne sætning måtte ses i sammenhæng med, at det selvfølgelig skulle ske i overensstemmelse med de ledende politiske personligheder (st. 359). Om *Højgaard*s opfattelse af rigtigheden af de af dr. la Cour i bogen »Front mod Tilpasningen« i et kapitel: »Hvad manglede Kredsen« anførte betragtninger, hvorefter kredsen ikke skulle have tilstrækkelig forbindelse med »folkeånden« (st. 360).

Som anført foran afleveredes til kongen den 14. november 1940 foruden hovedhenvendelsen en anden (A. nr. 41), i hvilken man, såfremt kongen måtte dele de af gruppen fremførte anskuelser og medvirke til dannelse af et nyt ministerium af den i henvendelsen nævnte karakter, gør opmærksom

Prins Axel som
statsminister
1940.

på, at et af de spørgsmål, der øjeblikkelig ville påtrænge sig, var spørgsmålet om de personer, hvoraf ministeriet skulle sammensættes, og i allerførste linie om, hvem der som statsminister skulle stå i spidsen herfor. Ihvorvel det — som det hed — var underskriverne bekendt, at spørgsmålet om at overdrage hans kongelige højhed prins Axel at træde i spidsen for et ministerium allerede tidligere havde været fremme, og at denne tanke ikke vandt kongens bifald, genoptog man nu tanken, idet man var af den opfattelse, at den situation, der nu dannede baggrund for den stilling, der ville blive taget, var så forandret, at der kunne være en mulighed for, at kongen nu ikke ville afvise den tanke, »der ganske spontant opstod og som senere efter nøje overvejelse fæstede rod hos alle underskriverne«. Forslaget begrundes iøvrigt med, at prinsen ville danne et bolværk mod et Frits Clausen-ministerium med tysk støtte. Endvidere ville et ministerium prins Axel uden sammenligning være den udvej, der ville falde politikerne mindst for brystet, fordi den i sig selv ville bære præg af det exceptionelle, fremkaldt som den var af en nødsituation. Denne løsning ville også straks virke forvirrende på Frits Clausens folk. Man pegede ligeledes på, at det formentlig ville være rigtigt, hvis prins Axel blev statsminister, at der da udnævntes en vicestatsminister, som bl. a. kunne skåne prinsens person for nogle af de angreb, som en statsminister i almindelighed blev udsat for. (At man kunne tænke sig nationalbankdirektør *Bramsnæs* som vicestatsminister, herom Percy Ipsen, st. 212, Holger Andersen, st. 92).*)

Utilfredsheden
med flere af
ministrene.

Det man nærmere ville opnå med et sådant nyt ministerium med prins Axel som statsminister, var iøvrigt efter samstemmende udtalelser af underskriverne, en stærkere regering overfor tyskerne; den siddende var formentlig for føjelig og eftergivende, idet Scavenius, hvem samtlige underskrivere var enige om måtte fjernes (herom Holger Andersen, st. 98, Høst, st. 134 og 141, Højgaard, st. 318, Johannes Andersen, st. 255 og 258—260), i hele sin politik gik ind for at opnå indrømmelser, henholdsvis afværge overgreb, ved stadig at gøre indrømmelser (bl. a. 8. juli-erklæringen), men man var klar over, at Scavenius' afgang kun kunne ske i forbindelse med en dybere indgribende omdannelse af regeringen (Højgaard, st. 318, Høst, st. 130, Holger Andersen, st. 98). At Stauning også måtte afgå, herom Johannes Hansen, st. 263, Percy Ipsen, st. 212. At man også gerne ville af med Gunnar Larsen, herom Percy Ipsen, der ligeledes erklærer, at der var nogle af kredsen, der heller ikke var så glade for Christmas Møller, der ikke havde evner som handelsminister, st. 207, 210, 212 og 215. Fik man disse bort, kunne ifølge Percy Ipsen de gamle i og for sig blive siddende, det var udmærkede mænd, st. 208. (At Kjærbøl skulle bevares, herom Holger Andersen, st. 92).

Regeringsomdannelsen den 8. juli 1940 betragtedes af kredsens medlemmer »som en ganske unødvendig opgivelse af dansk værdighed og ære«, desuden var det — ifølge Højgaard — lagt til rette på en sådan måde, at det for kredsen måtte se ud, som om den reorganiserede regering Stauning-

*) Om hvorvidt man virkelig indenfor kredsen havde tænkt sig, at kendte socialdemokrater (*Bramsnæs* og *Kjærbøl*, som også nævnes) ville gå ind i en sådan regering uden partiets sanktion eller uden på normal måde at være repræsentanter for dette parti i regeringen, herom Holger Andersen, st. 102.

Scavenius nu gik ind for samarbejdet med tyskerne uden nogen som helst begrænsning og uden nogen som helst hemninger (st. 330). Alte dette påvirkede de personer, der samledes om den såkaldte »Højgaardgruppe«, og man følte sig overbevist om, »at den siddende regering manglede både mod og evne til at optræde overfor tyskerne, således som det var i Danmarks interesse, hvorfor man foreslog den nye regering med prins Axel som statsminister«, st. 330—331.

I ber. IV, regering og rigsdag under besættelsen, er gjort rede for de nærmere omstændigheder i forbindelse med regeringskonstruktionen af 8. juli 1940 (s. 26—27). Det fremgår heraf, at der af de samarbejdende partier udarbejdedes en ministerliste, hvori kun figurerede politikere, ikke deltagere udefra og heller ikke Scavenius. På den endelige liste opførtes dog efter ønske af kongen tre ministre udenfor partierne: Harald Petersen, Gunnar Larsen og Scavenius. I nævnte beretning (s. 23), hvori kort gøres rede for den uro, der på det nævnte tidspunkt fandt sted indenfor de forskellige kredse, der arbejdede på en regeringsomdannelse, anføres, at »Højgaardkredsen«s virksomhed »syntes at have øvet indflydelse på kongens stilling til den regeringsomdannelse, der fandt sted den 8. juli«. Fra civilingeniør Højgaard foreligger under henvielse til de optagne stenografiske referater indsigelse mod denne betragtning, der ifølge Højgaard må betegnes som »misvisende for ikke at sige vildledende« (A. nr. 49). Højgaard henviser her til, at navnlig medlem af kommissionen Steen insisterede på at få oplyst, om han eller den såkaldte »Højgaardkreds« havde søgt at gribe ind i, hvorledes regeringsrekonstruktionen den 8. juli skulle ende. »Mit svar herpå var« — udtalte Højgaard — »for mit vedkommende et kategorisk nej, og jeg tilføjede, at såvidt mig bekendt var der intet, der tydede på, at mine omgangsfæller skulle have medvirket ved regeringsomdannelsen. Ifølge sagens natur er tanken jo iøvrigt i og for sig absurd, da jeg og mine ligesindede netop betragtede Scavenius' indtræden i regeringen som den slettest mulige løsning, når det gjaldt om at ændre den efter vor opfattelse altfor føjelige kurs overfor tyskerne«. (Jfr. tillige st. 339, hvoraf fremgår, at Højgaard frarådede Gunnar Larsen at træde ind i regeringen udfra den betragtning, at en regering med Scavenius som udenrigsminister ikke kunne være en lykkelig regering). Det fremgår tillige af de stenografiske referater, at Højgaard ikke erindrer, at Scavenius ikke var med på den første ministerliste. — Om Percy Ipsens og Johannes Hansens ukendskab til de nærmere omstændigheder i forbindelse med, at Scavenius blev minister, st. 202 og 263.

„Højgaardkredsen“ og regeringskonstruktionen den 8. juli 1940.

Ifølge Højgaard havde prins Axel deltaget i de fleste af kredsens møder, og det var ingen hemmelighed, at han holdt kongen underrettet om indholdet af kredsens samtaler (st. 318). Om prins Axels deltagelse i møderne udtaler Percy Ipsen, at man indenfor kredsens lagde overordentlig vægt på, at kredsens drøftelser ikke på noget som helst punkt »kom på tværs af den mand, der ubestridt stod som det eneste samlingsmærke, nemlig kongen« (st. 192). At prins Axel aldrig nogensinde var kommet tilbage og havde meddelt noget som helst om kongens stilling eller gjort kredsens opmærksom på, at det var kongen, der havde ønsket Scavenius som udenrigsminister, og at spørgsmålet Scavenius formentlig ikke var drøftet i prinsens nærværelse, herom Percy Ipsen, st. 194, 195 og 201.

Prins Axels deltagelse i møderne.

De forventninger, underskriverne nærrede til et sådant nyt ministerium, fik udtryk i henvendelsen til kongen, hvori man efter påny at have erkendt »de uhyre store vanskeligheder, der vil melde sig i den kommende tid«, i en

Kunne en prins Axel-regering opnå særlige fordele hos tyskerne?

passus udtaler følgende: »Den mulighed kan tænkes, at Tyskland, der har magt dertil, vil udøve et stærkt økonomisk pres på Danmark for hurtigst muligt at nå det mål, der fuldtud vil tilfredsstille dets ønsker, men på den anden side synes *den mulighed os ikke udelukket, at en regering, som den vi har nævnt, vil kunne opnå fordele fra Tyskland, der ikke vil kunne opnås med et ministerium som det nu siddende**). Thi vi har den tro, at Tyskland i virkeligheden kun nødtigt vil se Danmark gå sin sociale og økonomiske undergang i møde«.

Som det fremgår af de stenografiske referater, har kommissionen afæsket de forskellige underskrivere nærmere forklaring vedrørende disses opfattelse af den tilsyneladende modsætning, der måtte ligge i, at man samtidig med, at man kritiserede Scavenius' indrømmelsespolitik overfor tyskerne, nu ønskede en regering, der ville kunne opnå flere indrømmelser, flere fordele fra Tyskland end den siddende regering.

De afgivne forklaringer er her noget afvigende, dog forsåvidt samstemmende deri, at man mente, at en forventet fastere optræden overfor tyskerne ville give resultater. Høst hævder således, at der intet modsætningsforhold forelå her, og en autoritær prins Axel-regering var ikke nogen indrømmelse til Tyskland, en sådan regering ville i og for sig ikke være autoritær (st. 147); iøvrigt kunne det ifølge Høst godt være, at den nævnte passus var uheldigt affattet, men den var en en-passant bemærkning, og meningen var den, at man ville opnaa store fordele ved at sige nej (st. 148 og 154). Holger Andersens opfattelse var her den, at en regering, der ikke var så udelukkende udtryk for de politiske partier, navnlig på det økonomiske område, ville kunne opnå indrømmelser (st. 98). Johannes Hansen om, at man kun opnåede noget hos tyskerne ved at indtage et fast standpunkt overfor dem, st. 255, 258 og 260. At en prins Axel-regering udadtil set ville medføre en rankere ryg overfor tyskerne, herom A. P. Møller, st. 290, og at en af de ting, A. P. Møller her personligt havde haft i tankerne, var at få tyskerne til at modificere deres forlangende om, at indenlandske leverancer og ydelser skulle betales kontant fuldtud, hvilket uundgåeligt måtte undergrave Danmarks økonomi og pengevæsen (A. nr. 56). At det var en misforståelse at tro, at den nye regering skulle være en regering, der skulle opnå fordele, men at meningen tværtimod var den, at det skulle være en regering, der bedre kunne modstå tyskernes overgreb, og at den pågældende passus muligt var dårligt skrevet, herom Percy Ipsen, st. 198—199.

Højgaard erklærer, at tanken var den, at stærkere personligheder — i modsætning til Scavenius — kunne opnå, at tyskerne ikke var så pågående, som de ellers ville være, men herom kunne man dog kun gisne, og Højgaard erkender at måtte tage forbehold overfor enkelte sætninger i aktstykket, og at det måske var »lidt svært også at få nogen logisk konsekvens i det«; det var ikke de enkelte ting heri, Højgaard havde tiltrådt, da han efter sin hjemkomst fik forelagt henvendelsen, men »sagen som helhed«, st. 356.

Højgaard
rekapitulerer.

Om de angreb, der fra forskellig side i pressen rettedes mod kredsen, og de beskyldninger, der fremsattes mod denne, og hvor man ifølge Højgaard

*) Fremhævet af kommissionen.

senere navnlig efter befrielsen søgte at sætte henvendelsen til kongen »op i den store stil som et kupforsøg, en sammensværgelse mod folkestyret og lignende«, mener Højgaard, at der kunne være anledning til at fremhæve følgende kendsgerninger (jfr. Højgaards skriftlige redegørelse, A. nr. 45, og st. 319):

- »1) Deltagerne i henvendelsen var alene ledet af ønsket om at gavne vort land; deres motiver var rene og uselviske.
- 2) Henvendelsen var isoleret handling, foretaget af en snæver kreds af mænd uden forbindelse med andre kredse, som muligvis med rette på det daværende tidspunkt kunne mistænkes for at omgås med kupplaner. Der var ikke tale om nogen »bagmænd«.
- 3) Deltagerne benyttede deres ret til at gå direkte til kongen, idet det var en selvfølgelig forudsætning, at henvendelsen til kongen ville blive forelagt den ansvarlige regering.
- 4) Spørgsmålet om landets forfatning (parlamentarisme, folkestyre) indgik mig bekendt ikke i de overvejelser og drøftelser, som førte til henvendelsen til kongen, undtagen forsåvidt som man lagde stor vægt på, at en eventuel regeringsomdannelse skulle foregå indenfor forfatningens rammer og med rigsdagens tilslutning. Dette fandt klart udtryk i henvendelsen.
- 5) Da nimands-udvalget og derigennem rigsdagen på Staunings foranledning tog bestemt afstand fra den i henvendelsen udkastede plan, var denne dermed bortfaldet, og »aktionen« fik således overhovedet ingen reelle virkninger.« — Og Højgaard slutter sin redegørelse med følgende: »Til belysning af det rygtesmederi, der foregik i løbet af sommeren 1940, vedlægges afskrift af et brev fra Christmas Møller til mig af 21. maj 1940 med bilag (A. nr. 46, underbilag nr. 14), mit svar af samme dato samt Christmas Møllers brev af 22. maj 1940 (A. nr. 46, underbilag nr. 15—17). Endvidere vedlægges udklip af »Information« af 30. juni 1945 (A. nr. 47), hvori det antydes, at jeg skulle have haft forbindelse med Hartel-Sehested-kredsen og mulige andre konspiratorer. Denne beskyldning er ligeså grundløs som de i Christmas Møllers notat omtalte rygter.« — Om artikler i »Socialdemokraten« i december 1945, hvori rettes skarpe angreb på »Højgaardkredsen«, og Højgaards overvejelser af et eventuelt sagsanlæg, Højgaard, st. 335—336.

I A. P. Møllers svarskrivelse af 24. juni 1947 til kommissionen kommer Betragtninger
af A. P. Møller.
A. P. Møller ind på en række almindelige betragtninger vedrørende de to henvendelser til kongen, og A. P. Møller udtaler herom:

»De nævnte to henvendelser var efter min overbevisning helt korrekte, og de angreb, som fra partipolitisk side har været rejst i den anledning, har hverken været redelige (idet de fortav, at rigsdagens tilslutning udtrykkelig var forudsat) eller vel begrundede; Danmark besad i kong Christian X et alvorligt tænkende, fædrelandskærligt statsoverhoved med stor verdenserfaring, hævet over partiinteresser og partimodsætninger samt usvigeligt tro mod landets forfatning. Det var da helt på sin plads, at disse danske borgerne i denne nødstilstand rettede deres henstilling til kongen som sket, og rent bortset fra henvendelsens udtrykkelige ordlyd vil næppe nogen fordriste sig til at påstå eller endog antyde, at kong Christian X kunne tænkes at tage anledning deraf til at handle mod landets forfatning. Alle angreb falder dermed til jorden.

Hvorvidt det havde været lykkeligere for landet, hvis henstillingen var blevet fulgt, unddrager sig nu menneskelig viden og bedømmelse. Når der i henvendelsen pegedes på hans kongelige højhed prins Axel, var det af nær-

liggende grunde, samt fordi landet i denne besad en mand i besiddelse af den uheldethed, medlemsskabet af det kongelige hus forudsætter, samt derudover skolet i mange vanskelige opgaver hjemme og ude.

Om prins Axels egnetthed kan der næppe rejses tvivl fra nogen side.

Hertil ønsker jeg at føje følgende:

Den 11. juni 1940 tilskrev jeg på givnen foranledning Deutsche Handelskammer in Dänemark som følger:*)

»Mit Ihrem Schreiben vom 26. v. Mts. haben Sie mich zum Eintritt als Mitglied in die Deutsche Handelskammer in Dänemark aufgefordert. Da ich mit deutschen Gewerbebetrieben stets gute und freundliche Verbindungen unterhalten habe, wäre ich einer solchen Aufforderung sehr gerne nachgekommen, falls dieselbe zu normaler Zeit gemacht worden wäre. Momentan ist mein Vaterland jedoch durch deutsche Truppen besetzt, und so lange das der Fall ist, geht es gegen mein Gefühl und würde mir auch unwürdig erscheinen, einer derartigen Aufforderung Folge zu leisten.

Sowie mein Vaterland wieder frei und unabhängig wird, wird es mir eine Freude sein, bei Ihnen als Mitglied einzutreten, und ich hoffe gern, dass mein Eintritt auch dann erwünscht bleibt.«

og modtog følgende svar:

»Wir danken Ihnen bestens für Ihr Schreiben vom 11. ds. Mts., von dessen Inhalt wir mit besonderem Interesse Kenntnis genommen haben.

Wir verstehen Ihr Bedenken, gegenwärtig die Mitgliedschaft unserer Kammer zu erwerben und stellen Ihnen anheim, auf unseren Vorschlag zur gegebenen Zeit zurückzukommen.«

Tendensen taler for sig selv. Det havde efter min mening båret Danmark og det danske folk bedre, hvis landets regering efter den 9. april 1940 med ubrydelig konsekvens havde henholdt sig til og indskrænket sig til det, som var afgjort og tilsagt den 9. april 1940, fremfor at lade sig tvinge ind på de gradvise yderligere indrømmelsers farlige skråplan og derved lade sig bruge som værktøj i en politik, som Hitler allerede forud havde anskueliggjort i sin bog »Mein Kampf«, når han siger, at et undertvungent folk bør man give ydmygelserne og forsmædelserne gradvis. Det, skråplanet førte til ved erklæringen af 8. juli 1940, var så forsmædeligt, at det aldrig vil glemmes, og det tab, som erklæringen medførte, af sund og berettiget selvagtelse, vil sent forvindes.

En rankere holdning ville antagelig kun have båret en tid, men højst sandsynligt en ret lang tid; folket ville have stået overfor langt klarere problemer; megen tvivl og megen usundhed ville været forebygget; indadtil ville det danske folk have kunnet bevare sin rankhed og selvagtelse; udadtil ville Danmarks stilling have været langt stærkere, hvilket nu i efterkrigstiden og fremefter havde haft stor betydning. At denne linie ikke blev fulgt, at man igen krøb over, hvor gærdet var lavest, er ej alene beklageligt, men maner til eftertanke nu og senere.«

Endelig kan til yderligere belysning af »Højgaardgruppen« og dens virksomhed henvises til to som bilag aftrykte uddrag af red. Harald R. Martinsens informationsbreve af henholdsvis 6. december 1940 og 13. december 1940 (A. nr. 58) samt til en erklæring udsendt af gruppen gennem Ritzaus Bureau den 16. maj 1946 i anledning af forskellige under retssagen mod hofjægermester Sehested fremkomne påstande om gruppen (A. nr. 59). Som bilag (A. nr. 60) er endvidere optrykt artikel i »Berlingske Tidende« fredag den 21. september 1945 af dr. Vilh. la Cour's »Hvad Højgaardkredsen tilsigtede . . . « og artikel, betitlet: En berigtigelse og en beklagelse fra professor Hal Koch (A. nr. 61).

*) Oversættelse, jfr. A. nr. 53.

III

**Højesteretspræsident Troels G. Jørgensens henvendelser i september 1943
til kronprinsen og til kongen.**

I en af daværende direktør i udenrigsministeriet Nils Svenningsen udarbejdet redegørelse gøres nærmere rede for de forhandlinger, der i september 1943 førtes med den tyske rigsfuldmægtigede, dr. Best, om den kommende ordning af Danmarks statsadministration, efter at regeringen den 28. august 1943 havde ophørt at fungere, og som førte til, at departementschefstyret kunne indføres, uden at der kom til at foreligge tysk indsigelse herimod. Det havde herved — ifølge Svenningsen — vist sig, at man kunne sige nej til tyskernes ønske om en regering *uden* at fremkalde virkeliggørelsen af det andet alternativ, hvormed der var truet fra tysk side: tysk administration og alle deraf flydende konsekvenser (ber. IV, A. 326), og Svenningsen havde — erklærer han — under hele den periode, forhandlingerne stod på, holdt sig i nær kontakt dels med kongens kabinetssekretær, dels med politikerne gennem minister Buhl (ber. IV, A. 325). Ordningen gennemførtes således på initiativ af og med fuld støtte af de ansvarlige danske myndigheder, herunder de politiske.

Direktør Nils
Svenningsens
forhandlinger
august-
september 1943.

For de forhandlinger og beslutninger, der førte til dette resultat, er udførligt gjort rede i bind IV, regering og rigsdag under besættelsen, og den af daværende direktør Svenningsen afgivne redegørelse er her aftrykt in extenso (ber. IV, A. 311 ff).

Når kommissionen, som det vil fremgå af det følgende, i nærværende bind vender tilbage til hele dette spørgsmål, er det for at søge belyst de nærmere omstændigheder i forbindelse med nogle af Svenningsen i omtalte redegørelse fremsatte oplysninger, hvorefter der samtidig med, at de nævnte forhandlinger førtes, fra en bestemt side arbejdedes på dannelsen af en ny dansk regering, og her nævnes daværende højesteretspræsident, Troels-G. Jørgensen, der uopfordret søgte Svenningsen flere gange vedrørende dette spørgsmål og til henholdsvis kronprinsen og kongen fremsendte henvendelser med opfordring til dannelsen af en regering.

Udfra kommissoriets 1. led, hvori det bl. a. pålægges kommissionen »at foretage de undersøgelser, som kommissionen finder påkrævede med hensyn til politisk virksomhed under besættelsen, der skønnes at indeholde anslag mod folkestyret og den hidtidige statsretlige praksis«, har kommissionen da ment, i betragtning af hele den særlige situation, der dengang forelå, at burde inddrage fornævnte forhold under sine undersøgelser.

De henvendelser, der af højesteretspræsidenten foretoges, var en skrivelse af 15. september 1943 til kronprinsen og en af 23. september s. å. til kongen, og den situation, der forelå i dagene forud for disse to henvendelser, i den første halvdel af september, var nærmere den, at der som foran omtalt af direktør Svenningsen var ført en række forhandlinger dels med den tyske rigsfuldmægtigede, dr. Best, dels med kabinetssekretæren, departementscheferne, folketingsmand Buhl, statsminister Scavenius og med dr. P. Munch. Disse forhandlinger havde taget deres begyndelse allerede umid-

Situationen
august-
september 1943.

delbart efter den 31. august, da Svenningsen havde haft en samtale med dr. Best, hvorunder sidstnævnte under de stedfundne drøftelser om den fremtidige ordning stillede Svenningsen overfor de to alternativer: dansk administration, d. v. s. udnævnelsen af en dansk regering, eller tysk administration. Efter at Svenningsen den 10. september havde haft endnu en samtale med dr. Best herom, underrettede han Buhl om, at der ikke kunne ventes noget tysk forslag i så henseende, men at dr. Best ønskede forslag fra dansk side. Dette resulterede i afholdelsen af et møde i udenrigsministeriet den 13. september mellem repræsentanter for de forskellige politiske partier, kabinetssekretæren, statsministeriets departementschef og Svenningsen. Buhl erklærede på dette møde ifølge Svenningsen bl. a., at man ved en drøftelse mellem de politiske partier var blevet enig om, at der ikke ville fremkomme nogen henvendelse i så henseende til dr. Best fra rigsdagens side, og under overvejelserne havde man — erklærede Buhl videre — »taget alt i betragtning, også risikoen for ekstrem lovgivning og for en Quislingregering« (ber. IV, A. 318). Af Svenningsens referat fra nævnte møde fremgår endvidere, at Buhl, Fibiger, Knud Kristensen, Oluf Pedersen og dr. Munch hver for sig gav udtryk for deres partiers negative indstilling til dannelsen af en ny dansk regering. »Der var nu« — fortsætter Svenningsen sin redegørelse — »tilvebragt fornøden klarhed med hensyn til de ledende rigsdagsmænds stilling, og der var god udsigt til, at departementschefernes begrænsede lovgivningsmyndighed kunne gennemføres. Endnu havde der dog ikke været nogen kontakt mellem kongen og politikerne«, og da Svenningsen anså det for vigtigt, at dette skete, og at svaret til dr. Best ikke burde afgives, inden sådan kontakt havde fundet sted, sendte han kabinetssekretæren den 15. september et brev med referat af mødet i udenrigsministeriet den 13. september med anmodning om, at kabinetssekretæren forelagde sagen for kongen med forespørgsel om, hvorvidt kongen billigede, at Svenningsen på det foreliggende grundlag foretog en henvendelse til de tyske myndigheder i overensstemmelse med politikernes ønske, forinden der endnu havde fundet nogen drøftelse sted af situationen mellem kongen og repræsentanter for rigsdagen (jfr. ber. IV, A. 331).

Således forelå situationen, da højesteretspræsidenten den 15. september afsendte følgende brev til kronprinsen:

Højesterets-
præsidenten
tilskriver
kronprinsen.

»Højesteretspræsident
TROELS G. JØRGENSEN

København, den 15. september 1943.

Deres Kongelige Højhed!

Det er uden aftale til nogen side og også uden forhandling med mine kolleger i Højesteret, at jeg drister mig til denne personlige (og derfor kun håndskrevne) henvendelse til Deres Kongelige Højhed. Jeg gør det imidlertid, fordi jeg efter min stilling og efter de oplysninger, der er nået mig, føler mig overvældende stærkt tilskyndet dertil.

For øjeblikket kan der styres — også på lovgivningsområdet — af administrationens departementschefer, og domstolene vil være villige til at anerkende gyldigheden af de afgørelser og »lovanordninger«, som de med

påberåbelse af forholdenes nødvendighed måtte udsende. Administrationscheferne venter ikke selv, at dette vil kunne blive af ret lang varighed, og de vil formentlig under alle omstændigheder udgøre et meget svagt værn for de danske interesser.

To ting er efter mine tanker meget væsentlige.

Den ene er, at den almindelige retstilstand, hvorved jeg ikke særlig tænker på de mod værnemagten rettede lovovertrædelser, er i alvorlig fare under et tysk soldatermæssig styre. Dette har allerede vist sig og vil antagelig vise sig efter en progressiv skala.

Den anden er det statsretlige problem med kongemagtens stilling. Det siddende ministerium har indgivet sin demissionsbegæring, men ifølge tilkendegivelse fra tysk side kan disse ministre ikke fortsat fungere, hvorimod der ikke lægges hindringer i vejen for dannelsen af et andet ministerium. Under disse omstændigheder ser jeg ikke rettere end, at det grundlovsmæssige krav er, at et sådant ministerium søges dannet. Jeg mener med andre ord ikke, at en passivitet fra kronens side, der nu allerede må regnes i uger, er grundlovsmæssig.

Udover dette, at manglen af et normalt grundlovsmæssigt styre, som alt bemærket, stiller landet meget svagt under den fortsatte okkupation, denne blive nu kort eller lang, frygter jeg for, at indførelsen af en tysk rigsstyrelse også derved, at den kan henvise til denne passivitet, kan blive skæbnesvanger for kongedømmets fremtid her i landet.

Rigsdagens medvirken foregik før den 29. august i direkte form. Den kan også foreligge gennem en bemyndigelseslov for en af kongen indsat ny regering. Herom skal jeg ikke udtale mig, sålidt som om de koncessioner fra tysk side, som måtte være forudsætningen for at skabe en ny start.

Min stilling forbyder mig at overtage nogen politisk rolle. Jeg har derfor ikke haft nogen forbindelse med statsministeren, men det er sagt mig, at han tøver med af eget initiativ at overveje stillingen med Deres Kongelige Højhed. Summen af, hvad jeg ovenfor har fremført, er derfor den henstilling, at Deres Kongelige Højhed ville indlede en sådan overvejelse med statsministeren.

Da der efter det syn, jeg har udviklet, er et så stort statsretligt ansvar ved at undlade at søge de normale parlamentariske veje betrådt, har jeg følt ansvar ved at undlade denne undersøgtlige henvendelse.

I dybeste ærbødighed

sign. Troels G. Jørgensen.«

Samme dag indfandt højesteretspræsidenten sig efter eget ønske hos Svenningsen, der af nævnte møde har afgivet følgende referat:

»Samme dag kl. 17 indfandt højesteretspræsident Troels Jørgensen sig efter eget ønske hos mig. Højesteretspræsidenten ville gøre mig bekendt med, at han samme dag havde sendt kronprinsen et brev, hvori han havde fremført følgende to synspunkter: 1) Den almindelige retstilstand her i landet vil være i alvorlig fare under et tysk soldatermæssig styre. 2) Det er ikke i overensstemmelse med grundloven, når kronen i den forhåndenværende situation forholder sig passiv. Kongen har efter grundloven en pligt til at søge et ministerium dannet. Skulle der bestå en objektiv umulighed herfor, er kongen naturligvis ansvarfri, men forsøget må gøres, det må konstateres, om der foreligger en mulighed eller ej. For kongedømmet kunne det betyde en fare, dersom der intet skete. Det tyske styre ville kunne henvise til kronens passivitet, og dette ville kunne medføre, at det tyske styre satte sig fast. — I slutningen af brevet havde højesteretspræsidenten henstillet, at kronprinsen søgte forbindelse med statsministeren, da han havde forstået, at

sidstnævnte tøvede med at tage initiativ. Højesteretspræsidenten meddelte, at han overfor justitsminister Thune Jacobsen havde fremholdt, at også de afgæede ministre havde en pligt til overfor kongemagten at fremføre deres opfattelse af den foreliggende situation. — Højesteretspræsidenten spurgte, om det initiativ, han havde taget overfor kronprinsen, var kommet for sent. Jeg svarede, at det var det forsåvidt ikke, som der endnu ikke var givet nogen meddelelse til tyskerne. Jeg gjorde ham bekendt med, at jeg havde anmodet kammerherre Bardenfelth om at forelægge kongen spørgsmålet om afgivelse af et svar til tyskerne på det foreliggende grundlag.«

Den næste dag — torsdag den 16. september — havde Svenningsen en samtale med kabinetssekretær Bardenfleth i udenrigsministeriet. Om denne samtale skriver Svenningsen:

»Vi drøftede højesteretspræsidentens henvendelse til kronprinsen og var enige om, at det, ikke mindst efter at højesteretspræsidenten nu havde fremholdt kronens ansvar og pligt til ikke at forholde sig passiv, ville være det rigtigste, om kongen tilkaldte de fem rigsdagsrepræsentanter, med hvem der havde været forhandlet. Inden disse repræsentanter blev tilkaldt, mente vi, at det ville være det formelt mest korrekte, at kongen tilkaldte statsminister Scavenius, selv om man på forhånd var klar over, at denne ikke kunne gøre andet end henvise til politikerne.«

Kongen modtager statsministeren og politikerne og erklærer kun at ville handle i forståelse med rigsdagen.

Den følgende dag — fredag den 17. september — modtog Svenningsen brev fra kabinetssekretæren (A. nr. 69), hvori denne meddelte, at kongen samme formiddag havde modtaget først statsministeren og dernæst repræsentanter for de samarbejdende partier på rigsdagen*), og at kongen derefter havde udtalt, at han kun ønskede at handle i forståelse med rigsdagen.

Lørdag den 18. september søgte højesteretspræsidenten påny Svenningsen i udenrigsministeriet. Han var — ifølge Svenningsens referat —

»interesseret i at erfare, om statsministeren og partirepræsentanterne var blevet gjort bekendt med synspunkterne i hans brev til kronprinsen. Jeg svarede, at statsministeren af mig var blevet orienteret desangående, men at jeg ikke vidste, om kongen havde refereret hans betragtninger for partirepræsentanterne. Dette måtte kabinetssekretæren kunne oplyse. Højesteretspræsidenten var urolig for, hvad der herefter skulle ske. Han interesserede sig meget for, om politikerne var bekendt med meddelelserne om mulighederne for at opnå visse garantier fra tysk side i tilfælde af regeringsdannelse. Jeg svarede, at dette var tilfældet.«

De følgende dage var Svenningsen optaget af den nærmere udformning af svaret til tyskerne, og han førte herom forhandlinger med Buhl og dr. Munch, ligesom han den 21. september afholdt møde med departementscheferne, som han informerede om situationen og sit udkast til nævnte svar. Den 22. september modtog Svenningsen svar fra såvel Buhl — efter at der om spørgsmålet havde været afholdt møde i det udvidede nimbands-udvalg**) — som fra kabinetssekretæren om godkendelse af udkastet til nævnte svar (ber. IV, A. 328—339). Svaret skulle efter aftale med dr. Best afgives mundtligt til denne den næste dag, den 23. september kl. 12.30.

*) Buhl, Knud Kristensen, Fibiger, P. Munch og Oluf Pedersen, jfr. sidstnævntes bog: Den politiske modstand under besættelsen, s. 192, hvor der gives nærmere referat af mødet hos kongen.

**) Om dette møde findes referat i Oluf Pedersen: Den politiske modstand under besættelsen, s. 193.

Den 22. september om aftenen kl. 23 havde Svenningsen en opringning fra justitsminister Thune Jacobsen, der meddelte, at han havde modtaget en henvendelse fra højesteretspræsidenten, der hævdede, at kongen, uanset at rigsdagen ikke ville medvirke, havde en pligt til at søge en regering dannet. Svenningsen henviste justitsministeren til statsministeren og gjorde ham bekendt med aftalen med dr. Best om mødet den næste dag kl. 12.30.

Den næste dag skrev så højesteretspræsidenten sit brev til kongen, men dette brev kunne — skriver Svenningsen i sin redegørelse — »ikke bevirke nogen ændring i aftalen for den næste dag« (ber. IV, A. 322).*)

Højesteretspræsidentens brev til kongen var sålydende:

»Deres Majestæt!

Højesterets-
præsidentens
brev til kongen.

Højesteret og de andre overordnede retter har tiltrådt den opfattelse, at administrationscheferne under de nuværende forhold er berettiget til at afgive resolutioner og udstede anordninger, der efter almindelige regler ville kræve kongelig udfærdigelse, og tillige til uden rigsdagsmedvirken at udstede »lovanordninger« med lovkraft alt i det omfang, hvori forholdene gør en fornyelse af retsgrundlaget nødvendigt.

Denne abnorme ordning, hvis nærmere konsekvenser meget let vil kunne vække alvorlig tvivl indenfor domstolene, lader sig kun forsvare derved, at der for tiden ikke findes nogen regering i forfatningsmæssig forstand.

Underskrevne præsident for højesteret anser det for min pligt at gøre Deres Majestæt udtrykkelig opmærksom på, at den fuldstændige mangel af en regering efter min opfattelse ikke er i overensstemmelse med grundlovens afsnit III, særlig § 11. Det kræves her, at kongen til enhver tid er omgivet af ministre med forfatningsmæssigt ansvar, og dette krav er for tiden kun formelt, men ikke reelt sket fyldest. Okkupationsmagtens indskriden har, efter hvad der i udenrigsministeriet er meddelt mig, kun været rettet imod det nuværende ministerium. Det omtalte krav består imidlertid uafhængigt af, om bestemte rigsdagspartier er villige eller ikke til at danne regering, idet det går ud på, at de til statens fortsatte beståen nødvendige styrelsesakter foretages af grundlovmæssige myndigheder.

København, den 23. september 1943.

Allerunderdanigst

sign. *Troels G. Jørgensen.*«

Det nævnte brev til kongen fik som foran anført ingen betydning, idet afgørelsen alt var truffet, men at der intet foretoges i anledning af brevet, stemte — erklærer højesteretspræsidenten i sin senere afgivne redegørelse, hvorom nærmere nedenfor — med dets intention. (A. 202).

Den nærmere begrundelse for de foretagne skridt har højesteretspræsidenten gjort udførlig rede for i et afsnit af sin bog: 18 år af Højesterets historie, og højesteretspræsidenten henviser på kommissionens forespørgsel til det af ham i nævnte værk s. 218—225 bemærkede (optrykt A. nr. 68).

Efter først at have gjort nærmere rede for sin opfattelse af den af tjenestemændene efter begivenhederne den 29. august 1943 ifølge kongens ønske foretagne »statslige magtovertagelse« (departementschefstyret), hvor-

Troels G. Jørgensen om sine henvendelser til „kronen“.

*) Om samtalen med dr. Best og om udviklingen efter den 23. september 1943, Svenningsen, ber. IV, A. 324.

under han kommer ind på nogle betragtninger vedrørende hele vor folke- og statsretlige position efter den 9. april 1940, oplyser højesteretspræsidenten, at denne nye regeringsform præsenteredes for domstolene ved et møde i justitsministeriet den 8. september, ekstrasesionens sidste dag, mellem de københavnske retspræsidenter og dommerforeningens formand på den ene og departementscheferne Aage Svendsen og Eivind Larsen på den anden side, og han fortsætter:

»I forvejen havde vi i retten drøftet stillingen. Meddelelsen gaves desuden i ministeriet om forhandling om nye retningslinier for dansk politi og anklagemyndighed i den håndhævelse, hvortil tyske interesser var knyttet; disse interesser skulle formentlig ikke længere varetages fra dansk side. Først i løbet af nogle måneder kom der dog klarhed herover. Mere end et foreløbigt skøn over, hvorledes domstolene mente at måtte stille sig, kunne der ikke ventes på dette møde, allerede fordi repræsentationen var ufuldstændig. I princippet var der imidlertid enighed om, at retsplejen nu kunne og burde slutte op om en videreførelse af den øverste styrelse ved administrationens tjenestemænd. I stedet for »lov« ville betegnelsen »lovanordning« blive brugt, og nødvendigheden af udstedelsen ville hver gang blive påberåbt. Man tænkte sig ikke i dommene at ville optage nogen argumentation om dette statsretlige punkt. Samtidig var det dog klart, at den følgagtighed, der kunne loves, meget vel kunne have grader, og at tendensen til at begrænse sig til det strengt nødvendige kunne være større hos nogle end hos andre. Et lille eksempel havde retten indenfor sit eget område med en post som dommer, der ville blive ledig til november. Nogle ville udsætte nybesættelsen som ikke absolut nødvendig, andre holdt på, at den normale status burde opretholdes. I alt fald på dette tidspunkt var en tvivl om anerkendelsens omfang tilstede, og der hørtes også tvivl om, hvorvidt finansloven ville kunne gives som lovanordning.

Med retten havde jeg aftalt at forhandle videre med denne, såfremt der i resten af ferien i september skulle indtræffe nye begivenheder på dette område; dette skete ikke, men i anden retning fandt jeg anledning til at foretage mig noget.

En jurist*) af mit bekendtskab, der ikke var politiker, søgte mig og udviklede, at ministeriets forhandlinger formentlig kunne uddybes med det formål for øje at bevare grundlovmæssige tilstande og undgå tysk protektorat. Han mente, at det i denne henseende ville have betydning, om der kom en personlig forbindelse tilveje mellem statsministeren og kronprinsen som et mellemed overfor kongen og endvidere, at statsministeren formentlig ikke af sig selv ville tage initiativ hertil. Der var ikke mellem os tale om, hvilke retninger sådanne forhandlinger skulle tage, og den pågældende optrådte ikke i forbindelse med statsministeren, med hvem heller ikke jeg havde eller kom i forbindelse så lidt som med politikere eller andre. Jeg så her en formel opgave, som jeg følte mig tilskyndet til at søge løst, og rettede derfor den 15. september en skriftlig henstilling til Hans Kongelige Højhed kronprinsen om at fremkalde et sådant møde, idet jeg fremhævede henvendelsens rent personlige karakter, og at jeg efter min stilling ikke indlod mig på at stille politiske forslag. Kabinetssekretariatet meddelte mig straks efter, at det pågældende møde var blevet afholdt hos kongen på en nærmere betegnet måde.

Kun den konstaterede nødvendighed kunne berettige domstolene til at gå over til at følge andre lovgivningsmæssige autoriteter end de grundlovmæssige, og forefaldne begivenheder gav grund til at ængstes for, at bort-

*) »Landsretssagfører Erik Reitzel-Nielsen, med hvem jeg havde haft forbindelse i flere år, men kun i hans egenskab af redaktør af »Juristen«. Under besættelsen havde han fået en stilling under statsministeriet.«

fald af de tidligere danske autoriteter ville åbne døren for et lovløst fremmed soldaterregimente, der indgik forbindelse med mindre gode danske borgere. På den anden side var det både ved min stilling og min tilbøjelighed udelukket, at jeg kunne give noget bidrag til at anvise muligheder for en udvikling af situationen i grundlovsmæssig retning. Den konstatering af nødvendigheden, som først ville give domstolene et gulv at stå på, måtte ske hos rigsdagen, der på sin side måtte kunne forstå, at domstolene behøvede en sådan konstatering, hvormed de på den anden side også ville være fuldt tilfreds. Andre måtte så afgøre, om der var hine muligheder til stede, henholdsvis om det havde været umagen værd at søge efter dem. I den officielle meddelelse, jeg fik om et afholdt møde, måtte jeg på det første af disse to spørgsmål se svaret nej, men på det sidste svaret ja. Jeg kunne også deri se en tilkendegivelse af, at jeg ikke havde været anset ubeføjet til at rejse disse spørgsmål.

Politikernes stilling til departementschefstyret kunne altså nu regnes at være kommet i fast leje. Problemet om domstolenes holdning dertil havde som anført fået sin foreløbige besvarelse i begyndelsen af måneden. Efter senere fremkomne udtalelser henholdsvis mangel på indsigelser kunne der nu regnes med, at det foreløbig indtagne standpunkt havde almindelig tilslutning; nogen usikkerhed i anvendelsen deraf måtte man dog være forberedt på.

Uden at være pedantisk med hensyn til formaliteter og uden at overbetone domstolenes selvstændige plads måtte det dog ved nærmere overvejelse føles som mangelfuldt at åbne banen i en uvis fremtid for en så ny og ejendommelig retspraksis uden enhver manifestation deraf. Det måtte tilkomme domstolene selv at give oplysning om, hvilken holdning de havde fundet at burde indtage, og navnlig burde de levere en begrundelse derfor, en begrundelse, der tillige ville være en begrænsning. Jeg kunne i tilslutning til forhandlingerne i retten have gjort en tilførsel herom til Højesterets resolutionsprotokol, men det drejede sig ikke særlig om et anliggende for Højesteret, men for alle landets retter. Den efter omstændighederne mest adækvate form måtte være en henvendelse fra Højesterets præsident til kongen. Hvad begrundelsen angår, måtte den som nævnt søges i nødvendigheden — at der ikke kunne skaffes et regeringsdygtigt, med rigsdagen samvirkende ministerium. Da det tyske veto kun gjaldt det siddende ministerium, var det ikke på forhånd udelukket, at nødvendigheden kunne bortfalde, og grundlovsmæssigt var ministeriets tilknytning til bestemte partier heller ikke en nødvendighed. Hvorledes måtte stillingen iøvrigt nærmere opfattes? Her ville være tale om en ufuldkommen lov (*lex imperfecta*), idet domstolene ikke ville kunne prøve, om hin nødvendighed var tilstede. Men også den ufuldkomne lov er lov og må ikke undgå opmærksomheden. I så henseende kunne der være en særlig fare til stede derved, at ministre endnu sad med lønning og titel på uaccepterede demissionsbegæringer og derved så at sige camouflerede eksistensen af et ministerium. Det var vigtigt at fastholde og få anerkendt, at dette var en omstændighed, der ikke fritog de politiske organer for at overveje det omtalte spørgsmål efter de muligvis skiftende forhold, og at grundlovskravet om et regeringsdygtigt ministerium ikke var bragt til hvile derved. At umuligheden ville sætte bom for dette krav, var en selvfølge. Det var altså det, som de politiske organer havde at skønne over til enhver tid, og resultatet af dette skøn ville domstolene have at tage til efterretning uden at kunne blande sig i, hvilken vægt der var tillagt de forskellige momenter.

Således måtte jeg opgøre mig forholdet mellem domstole og politiske organer, og jeg tror ikke, dette vil finde modsigelse. Den 23. september bestemte jeg mig til gennem kabinetssekretariatet at fremsende en kortfattet skrivelse til Hans Majestæt Kongen, indeholdende meddelelse om den af »Højesteret og de andre overordnede retter« tiltrådte opfattelse af admini-

strationschefernes kompetence under den stedfindende mangel af en grundlovsmæssig regering samt en fremholdelse af det grundlovsmæssige krav om at søge tilvejebragt et egentligt regeringsdygtigt ministerium. At dette ikke stødte på umuligheden, var den underforståede juridiske forudsætning, og at denne umulighed for tiden var til stede, var efter det forud passerede min faktiske forudsætning. Udtalelsen havde altså karakteren af en formel for den statsretlige lovlighed af den nye retspraksis, og jeg måtte anse det for uforsvarligt som formand for Højesteret at yde en væsentlig medvirken til at starte denne nye praksis uden at klargøre dens forfatningsmæssige begrundelse og deraf følgende begrænsning overfor kongen, i hvis hånd varigheden af dens fortsatte beståen ville komme til at hvile, så meget mere som han ikke ad anden vej kunne antages at få denne orientering.«

Til slut resumerer højesteretpræsidenten sine betragtninger som følger:

»Min skrivelse af 15. september var introduktion til en forhandling mellem andre, hvis emne jeg stod udenfor, men hvis faktiske foretagelse bekræftede, at henvendelsen ikke havde savnet grund. Denne skrivelse og det efter den passerede har betydning for forståelsen af skrivelsen af 23. s. m., hvis tankegang var følgende: det indtrådte konstitutionelle skred har stillet spørgsmålet: Hvad nu? til domstolene, og på det må nogen på domstolenes vegne give et svar. Dette kan ikke som departementschefernes tilsvarende være en blot loyalitetserklæring overfor staten, men må ligesom ellers, når domstolene tager standpunkt, indeholde en prøvende begrundelse af deres loyalitet overfor den nye lovgivnings- og anordningsmyndighed. Derfor påpegede skrivelsen generelt, at kronen havde pligten til stedse at overveje muligheden for genindførelsen af et virkeligt grundlovsmæssigt styre. Til liden til, at dette erkendtes, måtte nemlig være forudsætningen for, at domstolene kunne påtage sig ansvaret for at gå frem efter den nye retspraksis. Endelig dette: skrivelsen skulle ikke frem til offentligheden.«*)

Højesteretspræsidentens fornævnte redegørelse gav anledning til kritiske artikler i den juridiske fagpresse, jfr. således professor Knud Illum i Ugeskrift for Retsvæsen, 1948, nr. 7: Betragtninger i anledning af Troels G. Jørgensen: 18 år af Højesterets historie (optrykt, A. nr. 70), efterfulgt i Ugeskrift for Retsvæsen, 1948, nr. 14, af et »Svar på et angreb« af Troels G. Jørgensen og »Bemærkninger til foranstående« af Knud Illum (A. nr. 71). — I »Juristen«, 1948, nr. 9, fremkom under en anmeldelse af nævnte værk en artikel af professor, dr. jur. A. Borum (A. nr. 72), efterfulgt af »Svar på et angreb« af Troels G. Jørgensen. »Og bemærkninger hertil« af professor Borum (»Juristen«, 1948, nr. 12, A. nr. 73). Af hensyn til forholdets afklaring har kommissionen ment at burde optrykke disse indlæg, og hertil er senere fra højesteretspræsidenten modtaget nogle yderligere bemærkninger til professorerne Borums og Illums replikker i de to nævnte fagblade (A. nr. 77).

*) »Af ovenstående ses fejltagelsen af fremstillingen s. 101 i Frede Niensens bog: Danmark i besættelsestiden (1945. Udgivet af Det danske Selskab blandt dets grundbøger til brug for oplysning om Danmark og efter opgivende kontrolleret af ledende politikere). Den er ganske ufuldstændig og derved urigtig, desuden bygget på rygter og formodning og håret af en meget uvenlig tendens. Samme forfatter angiver iøvrigt s. 63, at jeg i modsætning til justitsministeren udtalte mig for, at der ikke var grund til at skaffe andet retsgrundlag for kommunisternes internering end det nødretlige indgreb — altså netop det modsatte af det rigtige. Oluf Pedersens bog: Den politiske modstand under besættelsen (1946), s. 192, oplyser, hvad der skete på grundlag af mit brev til kronprinsen; når det siges, at højesteretsdommerens henvendelse til kongen havde hensyn til dette brev, ikke — som det for mig så ud til brevet til kongen — kan jeg ikke afgøre, hvad der er det rigtige, formentlig O. P.s antagelse.«

De hovedsynspunkter, der anlagdes i nævnte kritik, var navnlig en anke imod, at Højesterets præsident uden forfatningsmæssig hjemmel foreholdt »kronen« dens konstitutionelle pligt og dette på et tidspunkt, hvor en sådan henvendelse måtte få en særlig »pondus og gjorde den til et våben i tysk hånd, som man — om man havde villet — kunne have benyttet som et ikke uvæsentligt led i en pression, der gav »kronen« valget mellem en ny dansk regering eller tysk protektorat« (herom Borum, A. nr. 72). En anden hovedanke var højesteretspræsidentens nære samarbejde med landsretssagfører Reitzel-Nielsen. Højesteretspræsidenten kunne — siges det — have været i en vis god tro med hensyn til den af Reitzel-Nielsen udfoldede virksomhed, men de oplysninger, højesteretspræsidenten nu havde afgivet til forklaring af sin handlemåde, fandtes »forbeholdne og allerede derfor ufyldestgørende«. »Beskæmmende er det under alle omstændigheder«, hedder det videre (Illum, A. nr. 70), »at Højesterets præsident i de afgørende dage under Danmarks besættelse ganske undlod at hente råd fra sine kolleger i Højesteret, men i stedet handlede i forbindelse med en mand som Reitzel-Nielsen.«

Den kontakt, der allerede i dagene umiddelbart efter den 28. august 1943*) og i første halvdel af september s. å. var indledet mellem højesteretspræsidenten og Reitzel-Nielsen, omtales (jfr. det foran bemærkede) af højesteretspræsidenten i det af ham udgivne værk, idet han her skriver, at en jurist af hans bekendtskab (Reitzel-Nielsen) søgte ham og udviklede, at ministeriets forhandlinger formentlig kunne uddybes med det formål for øje at bevare grundlovsmæssige tilstande og undgå tysk protektorat, og det fremgår videre af højesteretspræsidentens redegørelse, at det var på Reitzel-Nielsens tilskyndelse, fornævnte henvendelse til kronprinsen foretoges. Det nærmere om den af Reitzel-Nielsen i så henseende udfoldede virksomhed i de nævnte dage fremgår af en af ham den 7. april 1944 dateret redegørelse, der var bilagt dokumenterne i den mod Sehested med flere andre, herunder Reitzel-Nielsen, rejste sigtelse for overtrædelse af de midlertidige straffelovstillæg.***) Redegørelsen er aftrykt som bilag til nærværende beretning (A. nr. 80), hvortil henvises, i særdeleshed til det af ham udfoldede initiativ vedrørende udarbejdelsen af udkast til en bemyndigelseslov, der skulle forelægges på et mini-

Højesterets-
præsidentens
forhold til
Reitzel-Nielsen.

Reitzel-Nielsens
redegørelse.

*) Reitzel-Nielsen havde allerede den 28. august 1943 foretaget sin første henvendelse til højesteretspræsidenten for at få denne til at tage initiativ til at løse den foreliggende situation ved at medvirke til en regeringsdannelse, og samme dags aften afholdtes i daværende justitsminister Thune Jacobsens hjem et møde med deltagelse af højesteretspræsidenten, Thune Jacobsen, daværende finansminister K. H. Kofoed og departementschef Eivind Larsen (herom Reitzel-Nielsen, A. nr. 80, Thune Jacobsen, A. nr. 82, K. H. Kofoed, A. nr. 85).

**) Reitzel-Nielsen idømtes senere ved Københavns byrets dom den 12. juli 1947 7 års fængsel, ved Østre Landsrets dom af 18. december s. å. nedsat til 5 års fængsel, jfr. udskrift af Københavns byrets dom, hvoraf det fremgår, at Reitzel-Nielsen sammen med Jørgen Sehested blev fundet skyldig i en overtrædelse af straffelovstillæggets § 13 for at have virket for dannelsen af en dansk regering under tysk tryk (A. nr. 87). Om Reitzel-Nielsens ansættelse i statsministeriet — og som honorarlønnet i justitsministeriet — herom nærmere Thune Jacobsen, A. nr. 82, og bind VII, retsplejen under besættelsen, afsnit 33. — Højesteretspræsidenten fastholder dog med hensyn til Reitzel-Nielsen at have været i god tro. Han anså ham for en hæderlig dansk, og at han gav højesteretspræsidenten en idé, betød ikke, at denne gik hans ærinder, forøvrigt var hans straffesag ikke færdig ved bogens trykning, og højesteretspræsidenten kendte ikke dens indhold (A. nr. 71). (Illum om Reitzel-Nielsen, A. nr. 70, noten).

stermøde, som han arbejdede på at få indkaldt, efter at kongen den 17. september havde sluttet sig til det af politikerne indtagne standpunkt, at der ikke skulle dannes en ny regering. Dette udkast udarbejdede han i samarbejde med højesteretspræsidenten, der deri skulle have foretaget en mindre rettelser (Troels G. Jørgensen herom, A. nr. 81) og — erklærer Reitzel-Nielsen videre — efter aftale med justitsminister Thune Jacobsen.*) Efter at have udarbejdet dette udkast telefonerede Reitzel-Nielsen til statsminister Scavenius, der skal have erklæret sig villig til at søge at få et ministermøde afholdt, »til hvilket han dog næppe havde større forventninger«, men Scavenius henviste ham til at tale med Svenningsen herom.

Ifølge Svenningsens referat telefonerede landsretssagfører Reitzel-Nielsen søndag den 19. september kl. 9.45 til ham. Han omtalte, at højesteretspræsidenten hævdede, at det tilbagetrådte ministerium havde en pligt til at træde sammen for at drøfte situationen. Thune Jacobsen ville være rede til at tale med Kanstein for at udvirke tilladelse til et ministermøde. Svenningsen henviste til statsministeren og sagde, at han naturligvis intet kunne gøre med hensyn til at sammenkalde til ministermøde uden en ordre fra ham, og at han ikke kunne tage noget initiativ i denne henseende.

Samme dags aften havde Reitzel-Nielsen herefter samtaler med justitsministeren og den 21. september en samtale med højesteretspræsidenten, der skal have meddelt ham, »at det havde vist sig, at politikerne (medlemmerne af 9-mandsudvalget) overhovedet ikke havde klarhed over, hvilke konsekvenser deres afvisende holdning kunne få, dette havde han bl. a. konstateret ved en samtale med byretspræsident Rytter«.

Om højesteretspræsidentens brev til kongen af 23. september erklærer Reitzel-Nielsen i sin redegørelse, at det blev afsendt »for at forhindre, at der for tidligt — før alle muligheder var blevet prøvet — blev afgivet en definitiv besked til de tyske myndigheder«. Reitzel-Nielsen havde dog ifølge Troels G. Jørgensen ikke haft noget med udarbejdelsen at gøre, men Troels G. Jørgensen havde senere givet ham en løselig meddelelse om indholdet, herom Troels G. Jørgensen, A. nr. 81. Denne information fandt ifølge Reitzel-Nielsen sted om eftermiddagen den 23. september på højesteretspræsidentens kontor, hvor Reitzel-Nielsen kom til møde. Om Reitzel-Nielsens telefonsamtaler med højesteretspræsidenten og med justitsministeren den næste dag og om hans bestræbelser i de følgende dage for at »få en ordening i stand«, henvises til hans redegørelse, A. 234.

Daværende
justitsminister
Thune-
Jacobsen om
Reitzel-Nielsen.

I Reitzel-Nielsens redegørelse omtales, at han ved forskellige lejligheder de nævnte dage havde haft forbindelse med den daværende justitsminister, Thune Jacobsen. Den af Reitzel-Nielsen udarbejdede redegørelse er derfor af kommissionen forelagt den daværende justitsminister til udtalelse, og der henvises her til de fra Thune Jacobsen hertil fremsendte bemærkninger (A. nr. 82). Det vil heraf bl. a. ses, at Thune Jacobsen anser det af Reitzel-Nielsen anførte vedrørende de forhandlinger, der i slutningen af august og begyndelsen af september 1943 førtes bl. a. i Thune Jacobsens hjem (jfr. foran s. 55) for misvisende, og — skriver Thune Jacobsen — det »synes

*) Denne erklærer heroverfor, at han ikke har opfordret Reitzel-Nielsen til at udarbejde et sådant udkast, jfr. nærmere Thune Jacobsen herom og om hans løfte til Reitzel-Nielsen om at forelægge det nævnte udkast for statsministeren, A. nr. 82.

inspireret af hans (Reitzel-Nielsens) ønske om at dokumentere, at jeg billiger hans forsøg på at danne en ny dansk regering.« Når Thune Jacobsen overhovedet havde modtaget Reitzel-Nielsen i sit hjem, skyldtes det en henvendelse til ham fra Troels G. Jørgensen.

Som det fremgår af Reitzel-Nielsens redegørelse, påtog Thune Jacobsen sig overfor denne at sende statsministeren Reitzel-Nielsens udkast til en be- myndigelseslov. Thune Jacobsen retfærdiggør sig her med, at han anså det for sin pligt »at indvie statsministeren i højesteretspræsidentens synspunkt om det ansvar, der for regeringen, specielt statsministeren og justitsministe- ren, var ved at undlade at gøre »kronen« opmærksom på, at grundloven kræ- ver et forretningsmæssigt ministerium, et ansvar, som højesteretspræsiden- ten mente senere kunne blive gjort gældende overfor den demissionerede regering, specielt statsministeren og justitsministeren.« Om at højesterets- præsidenten allerede kort efter den 29. august 1943 havde henledt Thune Jacobsens opmærksomhed på, »at den fuldstændige mangel af en regering efter hans opfattelse ikke var i overensstemmelse med grundlovens afsnit III, særlig § 11«, og at dette havde særlig adresse til Thune Jacobsen som justitsminister, herom denne, A. nr. 82. — Om Thune Jacobsens medvirk- ning til, at højesteretspræsidentens brev til kongen af 23. september kom kabinetssekretæren i hænde, A. nr. 82.

Fornævnte af landsretssagfører Reitzel-Nielsen udarbejdede redegørelse er, som det fremgår af bilagene, på kommissionens foranledning foruden som foran nævnt til højesteretspræsidenten og den daværende justitsminister tilstillet enkelte andre, der omtales heri. De pågældende har herom afgivet udtalelser. Det drejer sig om: daværende direktør i udenrigsministeriet Nils Svenningsen (A. nr. 83), daværende statsminister Erik Scavenius (A. nr. 84), daværende finansminister K. H. Kofoed (A. nr. 85) og departements- chef i justitsministeriet Eivind Larsen (A. nr. 86).

Højesteretspræsidenten havde — som han selv gør opmærksom på i sin skrivelse til kronprinsen — ikke konfereret med sine kolleger i retten om de af ham foran omtalte henvendelser, som han hævder var af personlig karak- ter og ikke tænkt offentliggjort, men efter at der i svensk radio den 25. september 1943, kl. 22 svensk tid, var fremkommet en omtale af skrivelsen (A. nr. 79) til kongen — efter højesteretspræsidentens opfattelse på grund- lag af den første henvendelse, henvendelsen til kronprinsen — en omtale, »der på sensationel måde talte om et politisk forslag«, modtog han — er- klærer han — uden nærmere kommentar fra Højesterets ældste dommer genpart af en kort skrivelse, som hans kolleger havde sendt kongen, og hvori toges forbehold med hensyn til delagtighed i skrivelsen eller tilslut- ning til dens brevskriverne ubekendte indhold*). »Da retten« — fortsætter Troels G. Jørgensen sin redegørelse —

Udtalelser om
Reitzel-Nielsens
redegørelse.

De øvrige med-
lemmer af
Højesterettager
afstand fra
højesterets-
præsidentens
henvendelser.

*) Om højesteretspræsidentens opfattelse her, at det hensigtsløse i dommernes hen- vendelse til kongen ville have været klart, og at den hertil knyttede offentlige sensation kunne været undgået, hvilket næppe havde været til skade for retten, hvis den ved denne lejlighed ledende kollega havde henvendt sig til ham og derved naturligvis erfaret dels indholdet af hans brev til kronprinsen, der understregede dets personlige og upolitiske karakter, dels at brevets praktiske opgave allerede var løst, herom Troels G. Jørgensen, A. nr. 81.

»den 1. oktober mødtes efter ferien, medbragte jeg derfor fra kabinetssekretær, kammerherre Bardenfleth, en udtalelse om, at kongen havde været klar over min skrivelser personlige karakter, og at der fra 1920 var en præcedens for tilkaldelse af Højesterets præsident for at give kongen en statsretlig orientering. Dette sidste kunne jeg iøvrigt supplere med et eksempel fra min egen tid (lovforslaget om den særlige appelret). Som sagen var rejst og forelå udadtil, mente jeg at måtte renoncere på at fremkomme med påvisning af den udenlandske radios misforståelse. En passivitet fra min side ville ganske vist have forebygget den indtrådte situation, som ingen mere end jeg beklagede. Jeg har imidlertid altid søgt at fylde min stilling på en positiv måde og måtte nu for mit vedkommende tage de dermed følgende ulemper. Udover at meddele kollegerne, at jeg i ferien havde tilskrevet kronprinsen og kongen om et statsretligt emne, ytrede jeg mig ikke, idet jeg indtog det standpunkt, hvori også kabinetssekretæren straks efter gav mig medhold, at skrivelsernes indhold var fortroligt og ikke skulle omtales. Nogen slags »forviklinger« sporedes der iøvrigt ikke af dem.«

Om den kritik, der af professorerne Borum og Knud Illum rettedes mod præsidenten, fordi han handlede uden at meddele sine kolleger noget herom, og om hans optræden som »privatmand«, se A. nr. 70 og 72, og om højesteretspræsidentens svar herpå samt om tidligere tilfælde, hvor »kronen« ifølge Troels G. Jørgensen havde konsulteret Højesterets præsident, A. nr. 81 og 72, 73 og 77.

I henhold til de kommissionen givne forskrifter gives foranstående beretning til det høje folketing.

Christiansborg, den 20. oktober 1949.

Alfred Andreassen.	Holger Eriksen, næstformand.	Niels Eriksen.	Jørgen Gram.
Victor Gram.	Poul Hansen (Grenaa).	Holm, form.	Hækkerup.
Arnth Jensen.	Peder Knudsen.	Thisted Knudsen.	Ladefoged.
Harald Nielsen.	Holger Larsen.	Johs. Larsen.	M. Larsen.
Lindberg.	Aksel Møller.	Karl Olsen.	Th. Poulsen.
Steen.	Viggo Starcke.		

Eigil Olsen.

Kristen Amby var ved beretningens afgivelse bortrejst som delegeret ved F.N.